

Marcin Kasprzycki<https://orcid.org/0000-0002-0942-9845>

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN w Krakowie

Zwolnienia funkcjonariuszy UB w województwie krakowskim w związku z reorganizacją aparatu bezpieczeństwa w 1956 r.¹

Dismissals of Security Department (UB) Officers in the Cracow Voivodeship in Connection with the Reorganisation of the Security Apparatus in 1956

Streszczenie: W artykule omówiono drogę do reorganizacji aparatu bezpieczeństwa, będącej konsekwencją wydarzeń Października '56 w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem przebiegu zwolnień funkcjonariuszy UB w woj. krakowskim. W tym celu przeanalizowano akta osobowe ponad pięciuset funkcjonariuszy, co pozwoliło opracować informacje statystyczne na temat popaździernikowej redukcji zatrudnienia w aparacie bezpieczeństwa. Przedstawiono również okoliczności organizowania i przebieg pomocy instytucjonalnej ze strony resortu spraw wewnętrznych udzielonej osobom, które na przełomie 1956 i 1957 r. odeszły z UB.

Słowa kluczowe: 1956 r., reorganizacja aparatu bezpieczeństwa, redukcja zatrudnienia, pomoc zwalnianym funkcjonariuszom

Abstract: This study analyses the process of security apparatus reorganisation that followed the events of October 1956 in Poland, with particular attention to the dismissal of Security Department (UB) officers in the Cracow Voivodeship. The study is based on an examination of the personal files of more than five hundred officers, which made it possible to compile a statistical dataset on the post-October staff reductions within the

¹ W artykule pominięto tzw. pracowników kontraktowych, których stosunek pracy regulowały umowy, podczas gdy funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa byli mianowani. Na 31 X 1956 r. w WUdsBP było 41 pracowników kontraktowych, a kolejnych 23 w terenie. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie (dalej: AIPN Kr), 645/7, Sprawozdania o stanie zatrudnienia w WUdsBP Kraków i jednostkach terenowych w 1956 r., Sprawozdanie o stanie zatrudnienia w aparacie terenowym za październik 1956 r., b.d., k. 46; *ibidem*, Sprawozdanie o stanie zatrudnienia w aparacie wojewódzkim za październik 1956 r., b.d., k. 56.

security apparatus. The study also discusses the organisation and implementation of institutional assistance provided by the Ministry of Internal Affairs to those who left the Security Department at the turn of 1956 and 1957.

Keywords: 1956, security apparatus reorganisation, staff reductions, assistance to dismissed officers

Temat zwolnień funkcjonariuszy UB przy okazji reorganizacji aparatu bezpieczeństwa pod koniec 1956 r. nie był problemem badawczym głównego nurtu w dotychczasowych opracowaniach naukowych. Pojawia się w publikacjach naukowych przy okazji omawiania działalności różnych jednostek organizacyjnych (centralnych, wojewódzkich bądź powiatowych) jako element narracji na temat przekształceń policji politycznej². Więcej uwagi temu zagadnieniu w odniesieniu do woj. gdańskiego poświęcił Krzysztof Filip³. Kwestię zatrudnienia osób zwolnionych z aparatu bezpieczeństwa w latach 1956–1957 zasygnalizował również Jerzy Kochanowski, omawiając problematykę bezrobocia w popaździernikowej rzeczywistości Polski „ludowej”⁴.

Na drodze do likwidacji urzędów bezpieczeństwa

Zmiany w zakresie polityki bezpieczeństwa PRL wprowadzone w grudniu 1954 r. zainicjowały nowy etap funkcjonowania policji politycznej, który wbrew intencjom rządzącej PZPR nie ustabilizował jej pracy. Wpłynęły na to wydarzenia polityczne, które miały miejsce w pierwszym kwartale 1956 r. – XX Zjazd KPZR i tajny referat Nikity Chruszczowa o zbrodniach aparatu bezpieczeństwa okresu stalinowskiego, śmierć Bolesława Bieruta i walka o władzę wewnątrz PZPR⁵.

Zorganizowana 17 kwietnia 1956 r. narada kierownictwa Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego (KdsBP) z przedstawicielami wojewódzkich jednostek UB

² Zob. np. P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. *idem*, Warszawa 2006, s. 8–9; J. Marszałec, *Z dziejów gdańskiej bezpieki 1945–1956*, Gdańsk 2017, s. 335–336; R. Klementowski, *Służba Bezpieczeństwa na ziemi lwóweckiej (1957–1975)*, Wrocław 2009, s. 18; *idem*, *Zgorzelecka bezpieka 1945–1990*, Wrocław 2014, s. 184–185.

³ K. Filip, *Reorganizacja gdańskiego aparatu bezpieczeństwa w latach 1956–1957*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2016, nr 14, s. 68–72; *idem*, *Przestępczość funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1957–1965. Wprowadzenie do problematyki*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2019, nr 17, s. 145–148.

⁴ J. Kochanowski, „Niepotrzebni muszą odejść”, czyli widmo bezrobocia 1956–1957, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2016, t. 14, s. 85–93.

⁵ A. Paczkowski, *Aparat bezpieczeństwa w latach odwilży. Casus Polski*, „Zeszyty Historyczne” 1995, z. 114, s. 21–22; *idem*, *Rok 1956 jako cezura w historii aparatu bezpieczeństwa* [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, ks. 2, red. M. Mikołajczyk *et al.*, Białystok–Katowice 2010, s. 680–681.

ujawniła niepokojące nastroje wśród funkcjonariuszy oraz trudności w bieżącej pracy operacyjnej. Pierwsze zjawisko było efektem krytycznych wypowiedzi na temat aparatu bezpieczeństwa oraz pogłosek o kolejnej redukcji zatrudnienia, drugie wynikało z pogorszenia pracy z siecią agenturalną⁶. Nowy przewodniczący KdsBP Edmund Pszczółkowski uspokajał zebranych i przekonywał, „że w nowej sytuacji organa bezpieczeństwa publicznego są nie mniej, a więcej potrzebne partii”⁷.

Podczas narady przedstawiono kilka propozycji dotyczących modyfikacji pracy terenowych jednostek UB, w związku z czym na początku maja 1956 r. kierownicy WUdsBP otrzymali polecenie ich skonkretyzowania⁸. Do Komisji Organizacyjnej KdsBP, której pracami kierował zastępca przewodniczącego Komitetu Jan Ptasieński, wpłynęło wiele postulatów dotyczących usprawnienia pracy operacyjnej wojewódzkich i powiatowych urzędów ds. bezpieczeństwa publicznego i podniesienia jej efektywności⁹. Choć na kwietniowej naradzie Pszczółkowski zaprzeczał pogłoskom o zwolnieniach, na przełomie maja i czerwca 1956 r., przy okazji dyskusji nad sprawozdaniem KdsBP, Biuro Polityczne KC PZPR poleciło przygotowanie wniosków „w sprawie częściowej redukcji stanu osobowego służby bezpieczeństwa”, mającej objąć przede wszystkim „ludzi słabych lub zdemoralizowanych”¹⁰.

Ruchy te świadczyły o dążeniu KdsBP, przy akceptacji kierownictwa PZPR, w warunkach napiętej sytuacji politycznej, do usprawnienia funkcjonowania organów bezpieczeństwa, ale wg własnych reguł.

Warto wspomnieć, że przy okazji dyskusji nad usprawnieniem funkcjonowania administracji centralnej w MSW pojawiły się głosy podważające celowość dalszego istnienia KdsBP. 2 maja 1956 r. na posiedzeniu Kolegium MSW został zgłoszony pomysł (ostatecznie niezaaprobowany) jego likwidacji i utworzenia w strukturze resortu spraw wewnętrznych dwóch departamentów kontrwywiadowczych, realizujących swoje zadania również na poziomie województw i powiatów¹¹.

⁶ *Idem*, *Aparat bezpieczeństwa w latach odwilży...*, s. 23.

⁷ *Protokół z narady z kierownikami wojewódzkich urzędów [do spraw bezpieczeństwa publicznego] w dniu 17 kwietnia 1956 r.* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1954–1956. Taktyka, strategia, metody*, wstęp A. Paczkowski, wybór i oprac. G. Majchrzak, Warszawa 2011, s. 176.

⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), 1583/58, Pisma dyrektora gabinetu przewodniczącego KdsBP i zastępcy przewodniczącego KdsBP do kierowników WUdsBP z 1956 r., Pismo sekretarza KdsBP Zbigniewa Paszkowskiego do kierowników WUdsBP, Warszawa, 2 V 1956 r., k. 110 (PDF).

⁹ *Protokół nr 11/56 z posiedzenia Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego odbytego w dniu 14 czerwca 1956 r.* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1954–1956...*, s. 464–465. Szerzej zob. AIPN, 144/2, Reorganizacja w wojewódzkich urzędach ds. bezpieczeństwa publicznego, Notatki dot. projektów zmian etapowych organizacyjnych 1956 r., *passim*; AIPN, 144/3, Reorganizacja w wojewódzkich urzędach ds. bezpieczeństwa publicznego, Notatki dot. projektów zmian etapowych organizacyjnych 1956 r., *passim*.

¹⁰ *Protokół nr 95 z posiedzenia Biura Politycznego w dniach 30 maja i 7 czerwca 1956 r.* [w:] *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970*, oprac. A. Dudek, A. Kocharński, K. Persak, Warszawa 2000, s. 166.

¹¹ AIPN, 1584/5, t. 9, Protokoły posiedzeń Kolegium MSW nr 11–19 z 1956 r., Protokół nr 12/56 z posiedzenia Kolegium MSW odbytego w dniu 4 V 1956 r., k. 33 (PDF); *ibidem*, Zagadnienie nieuwzględnione w piśmie

Dalszym kontrolowanym zmianom w policji politycznej przeszkodziły wydarzenia w Poznaniu. Tragiczny w skutkach bunt robotników Czerwca '56 oraz narastający kryzys w kierownictwie partyjnym doprowadziły do najpoważniejszej od 1945 r. reorganizacji policji politycznej.

VIII Plenum KC PZPR i jego konsekwencje dla aparatu bezpieczeństwa

Decyzja Biura Politycznego KC PZPR z początku października 1956 r. o podjęciu oficjalnych rozmów z Władysławem Gomułką i włączenie go w skład KC otworzyły mu drogę do ponownego objęcia władzy w partii. Podczas VIII Plenum KC PZPR (19–21 października) został on wybrany na I sekretarza KC PZPR¹². Obradom towarzyszyły niespotykane dotąd reakcje społeczne. Przez kraj przetoczyła się fala poparcia dla Gomułki, odbyły się setki wieców, podczas których różne środowiska ogłaszały własne rezolucje¹³. Nastroje takie udzieliły się również funkcjonariuszom aparatu bezpieczeństwa¹⁴, a ich wynikiem były rezolucje poparcia dla nowej ekipy rządzącej partią, nierzadko publikowane przez lokalną prasę¹⁵, czy też listy otwarte kierowane do społeczeństwa, jak miało to miejsce w Poznaniu. Funkcjonariusze ze stolicy Wielkopolski zażądali m.in. „jak najszybszego rozwiązania aparatu bezpieczeństwa publicznego, jako instytucji skompromitowanej, i stworzenie nowej, która zajmie się wyłącznie zagadnieniami wywiadu, kontrwywiadu i walki z wrogiem podziemiem”¹⁶. Domagano się rozliczenia i ukarania „winnych wypaczeń minionego okresu” w działalności aparatu bezpieczeństwa, co wpisywało się w kierunek przyjęty przez VIII Plenum KC PZPR. Powołało ono komisję „dla ustalenia odpowiedzialności partyjnej osób, które w ubiegłych latach sprawowały nadzór nad działalnością organów bezpieczeństwa”, kierowaną przez Romana Nowaka¹⁷.

do Rady Ministrów, załącznik do protokołu nr 12/56, k. 42 (PDF); A. Paczkowski, *Aparat bezpieczeństwa w latach odwilży...*, s. 23.

¹² A. Friszke, *Rok 1956* [w:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003, s. 203.

¹³ P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, Warszawa 1993, s. 152–153.

¹⁴ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 119–120.

¹⁵ Zob. np. D. Czerwiński, *Działalność Komitetu Zakładowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej przy WUBP/WUdsBP w Gdańsku w latach 1949–1956*, „Dzieje Najnowsze” 2015, R. 47, z. 1, s. 135–136; *idem*, *Czas przemian i niepewności. Aparat bezpieczeństwa w Polsce Ludowej 1953–1956* [w:] *Między śmiercią Staliną a powrotem Gomułki. Studia*, red. S. Ligarski, M. Mazur, Szczecin 2020, s. 19; „Dziennik Bałtycki”, 24 X 1956; „Gazeta Krakowska”, 23 X 1956; „Słowo Ludu”, 24 X 1956; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), 053/57, Rezolucje i postulaty, listy, uchwały i inne dokumenty materialne kierowane do KC PZPR przez POP PZPR przy WUdsBP Wrocław, Rezolucja funkcjonariuszy WUdsBP we Wrocławiu do KC PZPR, Wrocław, 23 X 1956 r., k. 6 (PDF).

¹⁶ AIPN Wr, 053/57, List otwarty do społeczeństwa woj. poznańskiego i Plenum KW PZPR w Poznaniu, Poznań, 30 X 1956 r., k. 15 (PDF). Franciszek Szlachcic w swoich wspomnieniach niezgodnie z prawdą napisał, że poznańscy funkcjonariusze UB domagali się całkowitej likwidacji policji politycznej. Zob. F. Szlachcic, *Gorzki smak władzy. Wspomnienia*, Warszawa 1990, s. 18.

¹⁷ Na temat przebiegu prac komisji Romana Nowaka zob. *Komisja Nowaka. Dokumenty i materiały*, wybór, oprac. i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2023; A. Paczkowski,

„Wyrok” na aparat bezpieczeństwa w dotychczasowym kształcie zapadł 4 listopada 1956 r. Podczas Krajowej Narady Aktywu Partyjnego w Warszawie wystąpił I sekretarz KC, który część przemówienia poświęcił bezpieczeństwu. Gomulka oświadczył m.in.: „Zamierzamy w najbliższym czasie zreorganizować pracę aparatu bezpieczeństwa publicznego. Zakres zadań organów bezpieczeństwa publicznego zostanie zawężony i ograniczony do zwalczania szpiegostwa, terroru i innej wrogiej działalności skierowanej przeciwko władzy ludowej i interesom państwa”. Wyjaśnił, że bezpieka zostanie podporządkowana resortowi spraw wewnętrznych, a KdsBP zostanie zlikwidowany. Jednocześnie wyraźnie dał do zrozumienia, że mimo krytycznych uwag, jakie w ostatnim czasie padały pod adresem aparatu bezpieczeństwa, jego zdaniem – niebezpodstawnie, „odnowiona” policja polityczna nadal będzie partii potrzebna. „Czujna i ofiarna praca organów bezpieczeństwa jest dzisiaj szczególnie konieczna, gdyż siły międzynarodowej reakcji, patronujące wszystkim antypolskim dążeniom rewizjonistycznym, nasilają swoją działalność szpiegowską i dywersyjno-propagandową”. I sekretarz zaapelował więc o pomoc w „trudnej i odpowiedzialnej pracy” tej instytucji¹⁸.

Deklaracja Gomulki spowodowała podjęcie kilku decyzji. Najpierw przewodniczący KdsBP w piśmie z 5 listopada poinformował kierowników jednostek organizacyjnych, że zapowiedziane zmiany będą dokonywane „w sposób zorganizowany, po opracowaniu zasad dalszej pracy i struktury”, a także po wydaniu stosownych przepisów. Mając świadomość, że bezpieka w nowej formule otrzyma ograniczoną strukturę organizacyjną, a co za tym idzie – mniejszą liczbę etatów, Pszczółkowski zaznaczył, że sprawa zwolnień będzie „rozpatrywana [...] z dużą troskliwością i uwzględnieniem indywidualnych interesów pracowników i nie powinna wywołać niepokoju”¹⁹. Biuro Polityczne KC najpierw 6 listopada 1956 r. zaaprobowало pomysł połączenia KdsBP i MSW, a cztery dni później zatwierdziło projekt „ustawienia aparatu bezpieczeństwa publicznego w MSW”²⁰. Te szybkie decyzje uruchomiły drugą już w ciągu kilku tygodni falę zebrań komórek partyjnych w KdsBP i jednostkach terenowych, kończących się uchwałami i rezolucjami. Jedną z pierwszych (jeśli w ogóle nie pierwszą) była rezolucja funkcjonariuszy członków POP nr 4 przy Departamencie IV KdsBP, podjęta po zebraniach zorganizowanych 6 i 7 listopada²¹.

Aparat bezpieczeństwa w latach odwilży..., s. 31–32; A. Garlicki, *Szukanie winnych* [w:] *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993, s. 234–274; R. Spalek, *Śledztwa i procesy rozliczeniowe wyższej kadry Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego oraz ich skutki (1954–1964)* [w:] *W imię przyszłości partii. Procesy o łamanie tzw. praworządności socjalistycznej 1956–1957*, red. W. Muszyński, Warszawa 2021, s. 110–113. W tej ostatniej publikacji znalazły się również artykuły, w których omówiono kwestię rozliczeń w wymiarze regionalnym.

¹⁸ „Gazeta Krakowska”, 5 XI 1956.

¹⁹ AIPN, 1583/58, Pismo przewodniczącego KdsBP do dyrektorów departamentów komitetu, kierowników wojewódzkich i powiatowych urzędów ds. bezpieczeństwa publicznego, Warszawa, 5 XI 1956 r., k. 171 (PDF).

²⁰ A. Paczkowski, *Aparat bezpieczeństwa w latach odwilży...*, s. 33.

²¹ Do jej treści odnieśli się np. funkcjonariusze skupieni w POP przy WUdsBP w Krakowie w uchwale podjętej 10 XI 1956 r. AIPN Wr, 053/57, Uchwała POP przy WUdsBP w Krakowie z dnia 10 XI 1956 r., k. 23–27 (PDF).

Z jednej strony był to akt poparcia dla decyzji ogłoszonej przez Gomułkę 4 listopada i lojalności wobec partii, a z drugiej – głos domagający się sprawiedliwej weryfikacji kadr przed zapowiedzianą reorganizacją i „oczyszczenia” reformowanej policji politycznej z osób „skompromitowanych łamaniem praworządności”²².

Wzburzenie szeregowych funkcjonariuszy obracało się przeciwko przełożonym i kierownictwu organów bezpieczeństwa, jak również władzom partyjnym. W ten sposób chcieli oni zrzucić z siebie odpowiedzialność za stosowanie w „minionym okresie” terroru wobec społeczeństwa, o co policja polityczna była oskarżana *en bloc*.

Ustawa z 13 listopada, uchwała Rady Ministrów nr 707 i powołanie Biura ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia Zwolnionych Pracowników MSW

Prawną podstawę zmian w cywilnym aparacie bezpieczeństwa stanowiła ustawa, którą Sejm PRL uchwalił 13 listopada 1956 r.²³ Nim do tego doszło, tego samego dnia w Warszawie rozpoczęła się narada aktywu partyjnego funkcjonariuszy Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego z udziałem członków KZ PZPR przy komitecie, delegatów podstawowych organizacji partyjnych biur i departamentów, przewodniczącego KdsBP Pszczółkowskiego oraz wicepremiera Piotra Jaroszewicza, a także przedstawicieli instancji partyjnych wybranych wojewódzkich UdsBP. Spotkanie było poświęcone reorganizacji aparatu bezpieczeństwa, w tym m.in. pomocy zwalnianym funkcjonariuszom, a także rozliczeniom osób odpowiedzialnych za „łamanie praworządności”²⁴.

O spodziewanej redukcji zatrudnienia sekretarz KZ PZPR przy KdsBP Czesław Walczak, który przewodniczył obradom, mówił, że kwestia ta spotęgowała „jeszcze bardziej niepokój i rozdrażnienie”, co było widoczne w organizowanych zebraniach partyjnych i podejmowanych uchwałach²⁵. Głos w tej sprawie zabrał wicepremier Piotr Jaroszewicz, który poinformował zebranych o podjęciu przez Radę Ministrów uchwały dotyczącej udzielenia pomocy zwalnianym i w skrócie zreferował jej treść, co przyjęto oklaskami²⁶. Chodziło o uchwałę nr 707 w sprawie zatrudnienia

²² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie (dalej: KC PZPR), XIA/230, Przemówienia i materiały Władysława Gomułki, materiały osobowe dot. pracowników SB, Informacji i Prokuratury, Rezolucja funkcjonariuszy – członków POP przy Departamencie IV KdsBP, Warszawa, 7 XI 1956 r., s. 71–73.

²³ Ustawa z dnia 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelných organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego, DzU 1956, nr 54, poz. 241.

²⁴ Na temat jej przebiegu zob. P. Skubisz, „*Bili przełożeni, bili doradcy – kazali bić, bili koledzy i ja też byłem nie inny*”. Komisja Partyjna Komitetu Zakładowego PZPR przy KdsBP/MSW do zbadania bezprawnych działań funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (listopad 1956 – luty 1957) [w:] *W imię przyszłości partii...*, s. 343–356.

²⁵ AIPN, 01790/308, Materiały dot. narad aktywu partyjnego 13–15 XI 1956 r., Wystąpienie Czesława Walczaka podczas narady aktywu w dniu 13 XI 1956 r., k. 13 (PDF).

²⁶ *Ibidem*, Wystąpienie Piotra Jaroszewicza podczas narady aktywu w dniu 13 XI 1956 r., k. 22–23 (PDF). AIPN, 01225/249, Zarządzenia KdsBP z 1956 r., Zarządzenie nr 91 przewodniczącego KdsBP, Warszawa, 14 XII 1956 r., k. 172 (PDF).

funkcjonariuszy zwolnionych ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego i ich materialnego zaopatrzenia, która miała pomóc w adaptacji zwalnianych²⁷. Jej przepisy odsyłały do uchwały nr 782 Prezydium Rządu z 1 października 1955 r.²⁸ oraz uzupełniającej jej regulacje uchwały Prezydium Rządu z 22 września 1956 r.²⁹, które określały zasady pomocy dla oficerów zawodowych zwalnianych z wojska. W kwestii pomocy funkcjonariuszom organów bezpieczeństwa objętych redukcją uchwała nr 707 uzupełniała uchwałę nr 782, wprowadzając korektę składu komisji dla zatrudnienia zwolnionych, które miały zostać powołane przez prezydium rad narodowych, oraz świadczeń finansowych³⁰.

W trzecim dniu obrad przygotowano projekt rezolucji (w dwóch niepodpisanych wersjach), który zawierał postulaty odnoszące się do planowanych zwolnień: udział przedstawicieli komórek partyjnych w UB w selekcji kandydatów typowanych do dalszej pracy w policji politycznej; przeprowadzenie rozliczeń w aparacie bezpieczeństwa (miały one dotyczyć działalności Biura ds. Funkcjonariuszy oraz osób, które dopuściły się „łamania zasad »praworządności socjalistycznej«”), jednak bez uciekania się do zasady odpowiedzialności zbiorowej; uwzględnienie systemu pomocy socjalnej i materialnej zwalnianym z aparatu bezpieczeństwa³¹.

Warto dodać, że w tym czasie pewne kroki mające na celu zapewnienie wsparcia zwalnianym funkcjonariuszom podjął przewodniczący likwidowanego KdsBP. 14 listopada 1956 r. wydał on zarządzenie o powołaniu ośmioosobowej komisji, która miała organizować kursy i ośrodki szkolenia zawodowego zajmujące się przekwalifikowywaniem osób zwalnianych. Gremium to przyjęło nazwę Komisja ds. Przekwalifikowania Zawodowego i od 21 listopada do 4 grudnia 1956 r. opublikowało dziewięć biuletynów informacyjnych, w których zamieszczało informacje o organizowanych szkoleniach zawodowych, tworzonych klasach w technikach i o wolnych miejscach pracy³². 25 listopada komisja zwróciła się do kierowników wojewódzkich urzędów ds. bezpieczeństwa publicznego oraz sekretarzy komitetów zakładowych PZPR przy tych urzędach, aby również tam zorganizowano podobne komisje. Miały się one zająć nawiązywaniem kontaktów z zakładami przemysłowymi w celu organizowania szkoleń, rozeznaniem możliwości zorganizowania klas

²⁷ Uchwała nr 707 Rady Ministrów z dnia 13 listopada 1956 r. w sprawie zatrudnienia funkcjonariuszów zwolnionych ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego i ich materialnego zaopatrzenia, MP 1956, nr 96, poz. 1056.

²⁸ Uchwała nr 782 Prezydium Rządu z dnia 1 października 1955 r. w sprawie zatrudnienia oficerów zawodowych zwolnionych ze służby wojskowej i ich materialnego zaopatrzenia, MP 1955, nr 88, poz. 1072.

²⁹ Uchwała nr 581 Prezydium Rządu z dnia 22 września 1956 r. o uzupełnieniu uchwały z dnia 1 października 1955 r. w sprawie zatrudnienia oficerów zawodowych zwolnionych ze służby wojskowej i ich materialnego zaopatrzenia, MP 1956, nr 82, poz. 967.

³⁰ § 3 uchwały nr 707 RM z 13 XI 1956 r. (MP 1956, nr 96, poz. 1056).

³¹ P. Skubisz, „Bili przełożeń, bili doradcy...”, s. 355–356.

³² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach (dalej: AIPN Ka), 058/63, Biuletyny informacyjne Komisji ds. Przekwalifikowania Zawodowego oraz informacja dot. dyslokacji UB w latach 1950–1956, *passim*.

w technikach i kursów, a także informowaniem o zgłaszających się kandydatach do szkół i na kursy, o których komisja pisała we wspomnianych biuletynach³³.

Po publikacji uchwały nr 707 wydano szczegółowe przepisy określające procedurę pomocy osobom odchodzącym z aparatu bezpieczeństwa³⁴. Do najważniejszych postanowień tych uregulowań należy zaliczyć: 1) nałożenie na prezydium rad narodowych (wojewódzkich, powiatowych, miejskich w przypadku miast na prawach powiatów) obowiązku zapewnienia zwalnianym osobom pracy odpowiadającej ich „kwalifikacjom, wykształceniu i stanowi zdrowia” w instytucjach, przedsiębiorstwach i zakładach położonych na ich terenie; 2) zorganizowanie przy prezdydiach powiatowych i miejskich (miast stanowiących powiaty) rad narodowych komisji dla zatrudnienia zwalnianych (w składzie: przewodniczący prezydium rady narodowej właściwego szczebla lub jego zastępca, przedstawiciel komitetu powiatowego lub miejskiego PZPR, komendant powiatowy MO lub jego przedstawiciel), które miały za zadanie weryfikację kwalifikacji zawodowych funkcjonariuszy i „ustalenie możliwości zatrudnienia [ich] na odpowiednim stanowisku”; w przypadku braku możliwości zatrudnienia tych osób na swoim terenie komisje powinny skierować zainteresowanych do prezydium właściwej wojewódzkiej rady narodowej; w celu znalezienia właściwego miejsca zatrudnienia dla zwolnionych przewodniczący PWRN powinien powołać komisję w składzie: przewodniczący PWRN lub jego zastępca, przedstawiciel KW PZPR, komendant wojewódzki MO lub jego zastępca, przedstawiciel wojewódzkiej rady związków zawodowych; 3) zobowiązanie ministrów i kierowników urzędów centralnych, aby w podległych im instytucjach, przedsiębiorstwach i zakładach określili stanowiska, które po odpowiednim przeszkoleniu mogliby objąć zwolnieni funkcjonariusze; 4) zobowiązanie wyżej wymienionych (w szczególności ministrów rolnictwa, kolei, górnictwa węglowego, energetyki, transportu maszynowego, przemysłu materiałów budowlanych, transportu drogowego i lotniczego, handlu wewnętrznego, oświaty, żeglugi i łączności, a także Centrali Rolniczej Spółdzielni „Sch”) do zorganizowania przeszkolenia osób zwolnionych na kursach zawodowych, z wykorzystaniem podległych im technicznych szkół zawodowych i ośrodków szkolenia³⁵.

³³ AIPN Kr, 056/31, t. 2, Materiały Wydziału III SB KW MO w Krakowie z lat 1955–1960 dot. działalności Komisji ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia przy KW MO w Krakowie, Pismo Komisji ds. Przekwalifikowania Zawodowego, Warszawa, 25 XI 1956 r., k. 151.

³⁴ Ponieważ dokument nie ma daty ani podpisu, a w jednostkach archiwalnych, w których się znajduje, występuje po uchwale nr 707/56, nie można wykluczyć, że stanowi załącznik do tej uchwały, który jednak nie został opublikowany w „Monitorze Polskim” 1956, nr 96. Zob. np. Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Lublinie (dalej: AIPN Lu), 029/29, Dokumenty dot. zwolnionych pracowników WUdB i PUdB w czasie reorganizacji w 1956 r., Zasady zatrudnienia funkcjonariuszy zwalnianych ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego i ich materialnego zaopatrzenia, k. 51–59 (PDF); AIPN Kr, 056/31, t. 2, Zasady zatrudnienia funkcjonariuszy zwalnianych ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego i ich materialnego zaopatrzenia, k. 336–344.

³⁵ AIPN Lu, 029/29, Zasady zatrudnienia funkcjonariuszy zwalnianych ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego i ich materialnego zaopatrzenia, k. 51–53, 56–57 (PDF).

Kwestie zabezpieczenia finansowego, określone w przywołanych dokumentach, powtórzył minister spraw wewnętrznych, który w związku z wejściem w życie ustawy z 13 listopada i uchwały nr 707 wydał 1 grudnia 1956 r. zarządzenie nr 246³⁶. Wprowadziło ono zasady ustalania uprawnień pracowników zwalnianych z pracy i przechodzących do MSW w związku z likwidacją KdsBP³⁷.

Funkcjonariusze byłego KdsBP przechodzący do pracy w resorcie spraw wewnętrznych na stanowiska cywilne³⁸ mieli otrzymać odprawę w wysokości trzykrotności miesięcznego uposażenia, pobieranego przed likwidacją KdsBP. Ponadto przez pół roku miał im przysługiwać dodatek wyrównawczy w wysokości różnicy między wynagrodzeniem pobieranym w KdsBP a wypłacanym na nowym stanowisku wraz z zasiłkiem rodzinnym. Dodatki wyrównawcze przysługiwały również funkcjonariuszom przechodzącym do MSW na stanowiska wojskowe (w wojskach wewnętrznych) lub milicyjne³⁹.

Funkcjonariusze i pracownicy umysłowi⁴⁰ aparatu bezpieczeństwa oraz pracownicy umysłowi resortu spraw wewnętrznych zwalniani w trakcie reorganizacji mieli otrzymać odprawę w wysokości trzymiesięcznego uposażenia wg zasad określonych w art. 49 pkt 1 dekretu z 20 lipca 1954 r. o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego. Wymienionym – jeśli po zwolnieniu podjęli oni pracę w nowym zakładzie – przez sześć miesięcy od zwolnienia miał być wypłacany dodatek wyrównawczy w wysokości różnicy między uposażeniem otrzymywanym w organach bezpieczeństwa a wypłacanym w nowym miejscu pracy wraz z zasiłkiem rodzinnym (przy ustalaniu wysokości dodatku należało uwzględnić dodatek specjalny i rodzinny wypłacany przed zwolnieniem z aparatu bezpieczeństwa, a także wartość umundurowania lub jego ekwiwalent); w przypadku braku zatrudnienia po zwolnieniu dodatek wyrównawczy miał wynieść połowę uposażenia zasadniczego

³⁶ AIPN, 01225/240, Zarządzenia ministra spraw wewnętrznych z 1956 r., Zarządzenie nr 246/56 ministra spraw wewnętrznych z 1 XII 1956 r., k. 247 (PDF).

³⁷ *Ibidem*, Zasady dot. ustalenia uprawnień pracowników zwalnianych z pracy i przechodzących do MSW w związku z likwidacją KdsBP, 1 XII 1956 r., k. 248–252 (PDF).

³⁸ Podział na stanowiska cywilne i wojskowe został wprowadzony na mocy zarządzenia przewodniczącego KdsBP nr 019/56 z 10 III 1956 r. Od 1 IV 1956 r. w KdsBP i jednostkach terenowych miał obowiązywać „rozdział stanowisk służbowych na etatowe stanowiska wojskowe i etatowe stanowiska cywilne”. Na te drugie przeniesiono funkcjonariuszy pionów pełniących funkcje administracyjne, ewidencyjne, finansowe, gospodarcze, kancelaryjne i techniczne. Funkcjonariuszom tym w związku z utratą sortów mundurowych bądź ekwiwalentu za nie przyznano dodatki przejściowe. We wrześniu wprowadzono korektę kwietniowego zarządzenia – ustalono m.in. równoważniki pieniężne dla funkcjonariuszy zajmujących przed 1 IV 1956 r. te stanowiska, do których przypisane były stopnie oficerskie lub podoficerskie bezpieczeństwa publicznego. AIPN, 01225/256, Zarządzenia, instrukcje, wytyczne KdsBP z 1956 r., Zarządzenie nr 019/56 przewodniczącego KdsBP, Warszawa, 10 III 1956 r., k. 56–59 (PDF); *ibidem*, Zarządzenie nr 077/56 przewodniczącego KdsBP, Warszawa, 18 IX 1956 r., k. 171–172 (PDF). Zob. też D. Czerwiński, *Działalność Komitetu Zakładowego...*, s. 134.

³⁹ AIPN, 01225/240, Zasady dot. ustalenia uprawnień pracowników zwalnianych z pracy i przechodzących do MSW w związku z likwidacją KdsBP, 1 XII 1956 r., k. 248, 251 (PDF).

⁴⁰ Wydaje się, że określenie „pracownicy umysłowi” nawiązywało do wspomnianego podziału na etaty wojskowe oraz cywilne i odnosiło się do pracowników resortu mianowanych na stanowiska cywilne.

otrzymywanego w aparacie bezpieczeństwa; osoby skierowane na przeszkolenie miały otrzymywać 50 proc. uposażenia i 1200 zł miesięcznie (przez maksymalnie dwa lata)⁴¹. W kwestii kobiet w ciąży lub przebywających na urlopie macierzyńskim postanowiono, że mogą one zostać zwolnione jedynie za zgodą ministra spraw wewnętrznych lub powołanej przez niego komisji. Kobiety zwalniane, które były po piątym miesiącu ciąży lub przebywały na urlopie macierzyńskim, miały otrzymywać pełne uposażenie do końca okresu ochronnego⁴².

Na pierwszym po rozwiązaniu KdsBP posiedzeniu Kolegium MSW, które odbyło się 5–7 grudnia 1956 r., jego członkowie zdecydowali, że za realizację zapisów uchwały będzie odpowiadała specjalna komórka organizacyjna resortu⁴³. Jak się wydaje, powodem większego zaangażowania się MSW w pomoc zwalnianym funkcjonariuszom była skala masowych wystąpień funkcjonariuszy likwidowanego KdsBP. Nie można wykluczyć, że wpływ na przyjęcie takiego rozwiązania miały również inne czynniki. Być może kierownictwo MSW doszło do wniosku, że prezydium rad narodowych nie będą w stanie skutecznie „zaopiekować się” tak dużą liczbą zwalnianych. Atmosfera wokół funkcjonariuszy UB była nieprzychylna, a cięcia etatowe dotknęły również inne pionierzy administracji państwowej, w tym pracowników etatowych PZPR, co pogarszało i tak trudną sytuację na rynku pracy. Uznano więc, że dla tych ludzi „specjalnej troski”, nierzadko „utrwalaczy” władzy komunistycznej w Polsce, niezbędne będzie wsparcie instytucjonalne resortu spraw wewnętrznych⁴⁴.

7 grudnia 1956 r. zarządzenie w tej sprawie podpisał minister spraw wewnętrznych. Zgodnie z jego postanowieniami na okres przejściowy w strukturze MSW utworzono Biuro ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia Zwolnionych Pracowników, które miało funkcjonować na prawach departamentu. Do jego zadań należało organizowanie szkolenia i przekwalifikowania zawodowego osób zwalnianych ze zlikwidowanego KdsBP i jego jednostek terenowych oraz z MSW w związku z reorganizacją; pośredniczenie w ich zatrudnieniu; nadzór nad przebiegiem zwolnień; realizowanie innych zadań zleconych przez kierownictwo MSW⁴⁵. Biuro otrzymało piętnaście etatów⁴⁶. Z dniem 1 stycznia 1958 r. jego zadania przejął Wydział VI

⁴¹ AIPN, 01225/240, Zasady dot. ustalenia uprawnień pracowników zwalnianych z pracy i przechodzących do MSW w związku z likwidacją KdsBP, 1 XII 1956 r., k. 251–253 (PDF).

⁴² *Ibidem*, k. 252 (PDF).

⁴³ AIPN, 1584/11, t. 1, Materiały z posiedzeń Kolegium MSW za 1956 r., Protokół nr 1/56 z posiedzenia Kolegium MSW w dniach 5, 6, 7 XII 1956 r., k. 30 (PDF).

⁴⁴ Jerzy Kochanowski uważał, że władze nie chciały tworzyć niemałej grupy niezadowolonych pracowników zwalnianych z aparatu partyjnego, dodatkowo „dobrze ulokowanych w sieciach społecznych”. Być może również tak patrzono na zwalnianych funkcjonariuszy UB. J. Kochanowski, „Niepotrzebni muszą odejść”..., s. 87.

⁴⁵ AIPN, 01225/240, Zarządzenia ministra spraw wewnętrznych z 1956 r., Zarządzenie nr 255/56 ministra spraw wewnętrznych z 7 XII 1956 r. w sprawie powołania Biura ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia Zwolnionych Pracowników, k. 275 (PDF).

⁴⁶ AIPN, 1595/73, Biuro ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia Zwolnionych Pracowników, Etat nr A 031 z 28 XII 1956 r., k. 2 (PDF).

(Przeszkolenia i Zatrudnienia) Departamentu Kadr MSW⁴⁷. W listopadzie 1958 r. wydział został zlikwidowany, a wszystkie formalności związane z realizacją postanowień uchwały nr 707, które jeszcze pozostawały niezakończonymi, mieli realizować funkcjonariusze Wydziału I (Kadr Operacyjnych i Centralnych) Departamentu Kadr i Szkolenia MSW⁴⁸.

Na marginesie warto dodać, że – mimo przejęcia przez MSW organizacji pomocy zwalnianym – w niektórych województwach własną inicjatywę w tym względzie podejmowały (nawiązując do postanowień uchwały nr 707) prezydya wojewódzkich rad narodowych⁴⁹.

Procedury dotyczące zwolnień

Ustawa z 13 listopada 1956 r. w art. 2 stanowiła, że w dniu jej wejścia w życie funkcjonariusze zatrudnieni w KdsBP przechodzą do pracy w MSW⁵⁰. Przepisy weszły w życie 28 listopada, a 10 grudnia 1956 r. dyrektor Departamentu Kadr i Szkolenia MSW wydał instrukcję, w której określił wytyczne w sprawie zatrudniania w komendach wojewódzkich MO oraz zwalniania byłych funkcjonariuszy KdsBP⁵¹.

O całości kształcie polityki personalnej w komórkach bezpieczeństwa komend wojewódzkich i powiatowych MO (zatrudnianie, przydział służbowy) decydować mieli funkcjonariusze wyznaczeni na mocy zarządzenia personalnego nr 1520 ministra spraw wewnętrznych z 1 grudnia 1956 r.⁵² „do pełnienia funkcji kierownika b[ýłego] Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa”, którzy w tym celu powinni powołać komisje robocze⁵³. Kierownicy byłych WUdsBP mieli obowiązek zasięgania w komórkach partyjnych jednostek opinii na temat osób wytypowanych do pracy w SB. Selekcję kandydatów należało przeprowadzić wśród wszystkich zatrudnionych w byłych WUdsBP i jednostkach terenowych, w tym słuchaczy wszystkich szkół

⁴⁷ AIPN, 0045/7, cz. 1, Rocznik przepisów MSW z 1957 r., Zarządzenie nr 232/57 ministra spraw wewnętrznych z 26 XII 1957 r. w sprawie likwidacji Biura ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia Zwolnionych Pracowników, k. 420 (PDF).

⁴⁸ AIPN, 01225/291, Zarządzenia ministra spraw wewnętrznych z 1958 r., Zarządzenie nr 0214/58 ministra spraw wewnętrznych z 8 XI 1958 r., k. 164 (PDF).

⁴⁹ Na przykład w Lublinie PWRN 6 II 1957 r. podjęło uchwałę dot. przekwalifikowania i zatrudnienia zwolnionych z UB, w której prezydya miejskich i powiatowych rad narodowych zobowiązano do pomocy w znalezieniu zatrudnienia funkcjonariuszom zgłaszającym gotowość podjęcia pracy, a urzędy podległe PWRN – do zorganizowania szkoleń zawodowych. AIPN Lu, 029/29, Uchwała nr 30 PWRN w Lublinie z dnia 6 II 1957 r. w sprawie przekwalifikowania i zatrudnienia byłych funkcjonariuszy zwolnionych ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego, k. 150–151 (PDF).

⁵⁰ DzU 1956, nr 54, poz. 241.

⁵¹ AIPN Lu, 029/29, Instrukcja dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia, Warszawa, 10 XII 1956 r., k. 71–74 (PDF).

⁵² AIPN, 0018/9, cz. 1, Zarządzenia personalne MSW nr 1401–1759, Zarządzenie personalne nr 1520 ministra spraw wewnętrznych z 1 XII 1956 r., k. 494 (PDF).

⁵³ AIPN Lu, 029/29, Instrukcja dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia, Warszawa, 10 XII 1956 r., k. 71 (PDF).

byłego KdsBP, przeniesionych do dyspozycji kierowników byłych WUdsBP. Pełniący funkcję byłych kierowników WUdsBP, którzy w tych sprawach byli uprawnieni do podejmowania decyzji personalnych, mieli zgłaszać komendantom wojewódzkim MO kandydatów wytypowanych do pracy w innych komórkach komend wojewódzkich i powiatowych MO, a także propozycje dotyczące wymiany „słabszych funkcjonariuszy MO” oraz „obsady vacatów i powstającej rezerwy MO”⁵⁴. Instrukcja wskazywała wymogi wobec kandydatów, którymi należało się kierować przy zatrudnianiu w komórkach ds. bezpieczeństwa: „wysokie kwalifikacje zawodowe z odpowiednim doświadczeniem w pracy”; „postawa polityczna dająca gwarancję realizacji w pełni linii politycznej wytyczonej przez nowe kierownictwo KC PZPR”; „wysokie walory moralne”; „średnie bądź wyższe wykształcenie”, ewentualnie – w przypadku osób z niepełnym wykształceniem – gotowość dokończenia się. Jeśli wśród kandydatów do pracy w pionie ds. bezpieczeństwa znajdowali się małżonkowie nieposiadający dzieci bądź zajmujący dotychczas „poważne stanowiska służbowe”, w pracy należało „pozostawić jednego z małżonków, bardziej niezbędnego”. Jeżeli chęć zwolnienia się z resortu wykazywali funkcjonariusze likwidowanego KdsBP o wysokich kwalifikacjach zawodowych, szczególnie w zakresie pracy operacyjnej, należało „w drodze przekonywania skłaniać tych ludzi do przejścia do MO”⁵⁵.

Wspomniane komisje robocze miały obowiązek przeprowadzić rozmowy ze wszystkimi funkcjonariuszami i pracownikami niezakwalifikowanymi do pracy w resorcie spraw wewnętrznych i wyjaśnić, że ich zwolnienie nastąpiło z przyczyn organizacyjnych. Ponadto należało ich zapoznać z treścią uchwały nr 707 i zarządzenia wykonawczego ministra spraw wewnętrznych nr 246⁵⁶. W instrukcji znalazło się kilka punktów dotyczących pomocy zwalnianym w zakresie ich przekwalifikowania zawodowego czy znalezienia nowego zatrudnienia. Choć na moment ukazania się tego dokumentu od trzech dni obowiązywało zarządzenie o zorganizowaniu w MSW Biura ds. Przekwalifikowania i Zatrudnienia Zwolnionych Pracowników, w samej instrukcji nic na ten temat nie pisano. Za realizację tych zadań czyniła ona odpowiedzialnymi funkcjonariuszy pełniących funkcje byłych kierowników WUdsBP, a po likwidacji urzędów – komendantów wojewódzkich MO, którzy powinni byli korzystać z pomocy wojewódzkich zarządów spraw wewnętrznych oraz „domagać się sprawnej realizacji postanowień uchwały nr 707/56 Rady Ministrów w prezydium rad narodowych i innych organach, na które uchwała ta nakłada określone obowiązki”⁵⁷. Zwrócono uwagę, aby na organizowane kursy szkolenia zawodowego wysyłać przede wszystkim funkcjonariuszy operacyjnych z długim stażem pracy, którzy nie mieli kwalifikacji do zatrudnienia ich w zakładach produkcyj-

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, k. 72 (PDF).

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, k. 72–73 (PDF).

nych, a pomijać tych, którzy ukończyli technika i wyższe uczelnie, bądź osoby z „dobrze wyuczonym zawodem”⁵⁸. Funkcjonariuszy przebywających w okresie reorganizacji w sanatoriach i szpitalach oraz chorych, „starszych wiekiem, którym przysługuje zaopatrzenie emerytalne”, zalecano pozostawić na etatach przejściowych do czasu załatwienia ich spraw⁵⁹. Podkreślono, że funkcjonariusze i pracownicy odpowiedzialni za kwestie finansowe i majątek likwidowanych jednostek UB przed odejściem z pracy powinni w pełni rozliczyć się z prowadzonych spraw, w związku z czym ich zwolnienie mogło nastąpić wyłącznie za zgodą komendantów wojewódzkich MO⁶⁰.

Przebieg zwolnień w woj. krakowskim

Emocje społeczne wyrażane w okresie obrad VIII Plenum KC PZPR udzieliły się również funkcjonariuszom WUdsBP w Krakowie. Dzień po zakończeniu plenum, podczas zwołanej masówki, funkcjonariusze – w przeczuciu nadchodzących zmian politycznych w kraju – przygotowali projekt rezolucji⁶¹, w którym zaaprobowali uchwały plenum oraz nowy kierunek polityki partii, „przyjmując jednocześnie z zadowoleniem i ufnością wybór nowego Biura Politycznego KC PZPR z I sekretarzem Gomułką”⁶². Dało się jednak wyczuć niepokój związany z przyszłością aparatu bezpieczeństwa. Padły słowa, że partia ma sprawiedliwie ocenić ogół funkcjonariuszy, a rozliczyć przede wszystkim „beriowskie kierownictwo”, które – jak stwierdził Bronisław Macha – „pokrzywdziło niejednokrotnie samych pracowników aparatu bezpieczeństwa”. Wtórował mu Andrzej Kabata, który nawiązując do słów Gomułki o „drabinie kultów” wypowiedzianych podczas VIII Plenum KC PZPR⁶³, stwierdził, że również w kierownictwie krakowskiego urzędu „należy poszukać różnego rodzaju kacyków i dzierzymordów, którzy dbają o swoje fotele i zajmowane stanowisko, i ci właśnie powinni jak najszybciej odejść”⁶⁴.

O sytuacji w aparacie bezpieczeństwa rozmawiano również 28 października 1956 r. podczas pierwszej po wyborze nowych władz wojewódzkich egzekutywy

⁵⁸ *Ibidem*, k. 73 (PDF).

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, k. 74 (PDF).

⁶¹ Treść rezolucji została opublikowana w lokalnej prasie. Zob. „Gazeta Krakowska”, 23 X 1956.

⁶² AIPN Kr, 0125/101, Informacje dot. działalności KZ PZPR przy WUdsBP / KW MO w Krakowie z lat 1956–1968, Protokół odbytej w dniu 22 X 1956 r. masówki całego składu osobowego pracowników WUdsBP w Krakowie, 24 X 1956 r., k. 318.

⁶³ Gomułka stwierdził m.in., że system kultu jednostki zapanował w Związku Sowieckim i został „przeszczepiony” do wszystkich partii komunistycznych i „szeregu krajów obozu socjalistycznego”, w tym Polski. Jego cechą charakterystyczną było stworzenie „jednostkowej hierarchicznej drabiny kultów”, a „każdy taki kult obejmował określony obszar, na którym funkcjonował”. Wystąpienie Władysława Gomułki podczas obrad VIII Plenum KC PZPR w dniu 20 X 1956 r. zob. „Nowe Drogi” 1956, nr 10 (88), s. 39.

⁶⁴ AIPN Kr, 0125/101, Protokół odbytej w dniu 22 X 1956 r. masówki całego składu osobowego pracowników WUdsBP w Krakowie, 24 X 1956 r., k. 321.

KW PZPR⁶⁵. Kierownik WUdsBP Stanisław Filipiak odniósł się do obaw funkcjonariuszy wywołanych niepewnością co do ich dalszego losu. Poinformował, że udzielono im wyjaśnień, iż „aparatus musi wyciągnąć jak najszybciej prawidłowe wnioski do swej pracy”⁶⁶. Polemizował z nim Bernard Tejkowski, który obawiał się, że „nie wszyscy pracownicy Urzędu Bezpieczeństwa rozumieją [...] przemiany”, dlatego postulował „przeprowadzenie rozmów z nimi”, choć zgodził się z tym, że funkcjonariusze „mający za sobą багаż starych nawyków – dla ogólnego dobra winni odejść z aparatu bezpieczeństwa publicznego”⁶⁷.

Kolejne poruszenie wśród „bezpieczniaków” wywołała zapowiedziana przez Gomułkę likwidacja KdsBP. 8 listopada podczas zebrania plenarnego KZ PZPR przy WUdsBP odbyła się dyskusja poświęcona tej sprawie. W jej trakcie poinformowano o wielu wnioskach dotyczących „zapewnienia warunków bytu ludziom, którzy odejdą z aparatus”, zgłaszanych przez funkcjonariuszy podczas zebrania oddziałowych organizacji partyjnych⁶⁸. Plenum opowiedziało się za powołaniem komisji, która na podstawie tych wniosków miała opracować projekt uchwały. Dokument został uchwalony 10 listopada przez POP przy WUdsBP. Wyłoniono też trzech delegatów, którzy z tekstem uchwały mieli się udać do KdsBP i KC PZPR⁶⁹.

We wstępie uchwały wyjaśniono, że postulaty w niej zawarte wynikają z obawy, by zwalnianych nie spotkał ten sam los co funkcjonariuszy, którzy odeszli z resortu w trakcie reorganizacji przeprowadzonej w latach 1954–1955 – wówczas wielu z nich pozostawiono bez pracy i pomocy ze strony państwa⁷⁰. Pierwszy postulat oddawał nastroje panujące wśród funkcjonariuszy: „Domagamy się jak najszybszego przystąpienia do reorganizacji organów BP w celu zlikwidowania powstałych i wzrastających nastrojów niepewności w bieżącym okresie, szkodliwych dla wykonywania zadań zawodowych”. W kwestii reorganizacji i związanych z tym „skrótów” etatowych oczekiwano, że skład komisji, która będzie przeprowadzać rozmowy weryfikacyjne i kwalifikacyjne do pracy w „odnowionych” organach bezpieczeństwa, zostanie wyłoniony w sposób gwarantujący „obiektywne i bezstronne

⁶⁵ Na temat zmian w kierownictwie krakowskiej KW PZPR zob. S. Drabik, *Wojewódzka organizacja partyjna PZPR w Krakowie w Październiku 1956 i w okresie wyborów w styczniu 1957 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1 (17), s. 247–259.

⁶⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie, 29/1312/227, Protokoły posiedzeń Egzekutywy KW PZPR w Krakowie z załącznikami 6 VII – 28 XII 1956, Protokół nr 29/56 posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Krakowie w dniu 28 X 1956 r., s. 265.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 271–272.

⁶⁸ AIPN Kr, 0125/119, t. 4, Protokoły posiedzeń KZ PZPR przy WUdsBP w Krakowie z 1956 r., Protokół odbytego Plenum KZ PZPR przy WUdsBP poszerzonego o aktyw z dnia 8 XI 1956 r., Kraków, 13 XI 1956 r., k. 156–157.

⁶⁹ *Ibidem*, Protokół ogólnego zebrania POP przy WUdsBP w Krakowie odbytego w dniu 10 XI 1956 r., Kraków, 14 XI 1956 r., k. 222, 235–236.

⁷⁰ AIPN Wr, 053/57, Uchwała POP przy WUdsBP w Krakowie z dnia 10 XI 1956 r., k. 23 (PDF).

analizowanie i decydowanie” o tym, kto ma zostać zwolniony, a ona sama będzie pracować bez nacisku i „wpływów czynników nadrzędnych”⁷¹.

Od komisji oczekiwano, że przy doborze kandydatów do dalszej pracy w pionie bezpieczeństwa uwzględni takie kryteria, jak przydatność w pracy kontrwywiadowczej, opinia o dotychczasowej pracy, „stosunek do ludzi i stan moralno-polityczny”, warunki materialne (miejsce pracy, współmałżonka, liczba dzieci i stan zdrowia członków rodziny, dodatkowe źródło utrzymania, posiadany zawód, możliwość otrzymania pracy lub zdobycia zawodu)⁷². W odniesieniu do zwalnianych postulowano m.in. zapewnienie ciągłości pracy oraz „prawo wyboru charakteru i miejsca pracy w ramach istniejących możliwości i kwalifikacji zawodowych”; zaliczenie do stażu pracy służby w jednostkach KBW, WOP i WP oraz okresu pobytu w szkołach MBP i KdsBP; zachowanie stopni wojskowych nabytych podczas pracy w aparacie bezpieczeństwa; zapewnienie rekompensaty dla zatrudnionych na gorzej płatnych stanowiskach; zorganizowanie kursów i szkół dla chcących podnieść swoje kwalifikacje oraz wypłaty stypendium w wysokości 1200 zł; zapewnienie pracy funkcjonariuszom, którzy ukończą kursy i szkoły, zgodnie ze zdobytymi kwalifikacjami; skierowanie na badania lekarskie przed zwolnieniem⁷³. Oczekiwano również publikacji w prasie komunikatu, w którym opinii publicznej zostanie wyjaśnione, że zwolnienia wynikają z reorganizacji i redukcji etatów, a nie „popełnionych [...] przewinień”⁷⁴. Pod adresem organizacji partyjnych w KW MO wysuwano postulat „stworzenia atmosfery do ewentualnego wcielenia funkcjonariuszy organów BP do aparatu MO i likwidacji istniejących dotąd antagonizmów pomiędzy pracownikami [...] organów”⁷⁵. Oczekiwano również udzielenia zwalnianym pomocy ze strony KW PZPR⁷⁶.

Kolejne dni nie przyniosły uspokojenia nastrojów w WUdsBP. 26 listopada 1956 r. funkcjonariusze przyjęli rezolucję, w której wyrazili zaniepokojenie z powodu krytycznego stosunku do nich, utrzymującego się wciąż w społeczeństwie, i próbowali odciąć się od odpowiedzialności za represje w okresie stalinowskim, zrzucając winę na przełożonych różnych szczebli. „Stwierdzamy po raz wtóry, że cały krakowski aparat był święcie przekonany, że wykonuje zadania zgodne z linią Partii, w interesie narodu, szczególnie klasy robotniczej”⁷⁷. Obawy o przyszłość zwolnionych potęgowały docierające do nich informacje o „wypadkach bezprawnego zwalniania b[yłych] pracowników Urzędu z zakładów pracy, szykanowania, bicia”. Funkcjonariusze przedstawiali się jako ofiary „czynów popełnionych przez niektóre

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, k. 24 (PDF).

⁷³ *Ibidem*, k. 24–25 (PDF).

⁷⁴ *Ibidem*, k. 27 (PDF).

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ AIPN Kr, 0125/119, t. 4, Rezolucja pracowników WUdsBP w Krakowie, 26 XI 1956 r., k. 241.

wysoko postawione osoby”⁷⁸. Wszyscy mieli w pamięci wcześniejszą reorganizację UB, toteż w odniesieniu do uchwały nr 707 wyrażali „poważne wątpliwości, czy będzie ona właściwie realizowana, ponieważ na zakładach pracy brak wolnych miejsc na tyle, by wszystkich zwolnionych zatrudnić”⁷⁹.

Zgodnie z zapisami uchwały nr 707 za zwolnionych z pracy w związku z likwidacją Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego i przeprowadzoną reorganizacją organów bezpieczeństwa PRL uważano funkcjonariuszy, których stosunek służbowy został rozwiązany po 31 października 1956 r.

Nie udało się odnaleźć żadnych dokumentów dotyczących powołania w byłym WUdsBP komisji reorganizacyjnej czy też materiałów charakteryzujących przebieg weryfikacji i wyjaśniających kryteria doboru kadry do pracy w Służbie Bezpieczeństwa⁸⁰. Z akt osobowych funkcjonariuszy wynika, że komisja w Krakowie składała się z trzech osób. Na podstawie widniejących pod opiniami i wnioskami podpisów udało się ustalić personalia dwóch z nich – Stanisława Gładysza⁸¹, wówczas oficera operacyjnego Wydziału III WUdsBP, oraz Stefana Zastawnika⁸², referenta Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP.

Decyzje personalne co do przyszłości funkcjonariuszy podejmowali w pierwszej kolejności bezpośredni przełożeni (kierownicy jednostek terenowych, naczelnicy wydziałów i samodzielnych sekcji). Komisja zatwierdzała ich wnioski bądź – jak wynika z notatek w aktach osobowych funkcjonariuszy – prowadziła rozmowy z niektórymi z nich, szczególnie gdy miała miejsce różnica stanowisk na linii przełożony–podwładny, co następnie poświadczano lakoniczną notatką w aktach funkcjonariusza⁸³.

⁷⁸ *Ibidem*, k. 242.

⁷⁹ *Ibidem*, k. 243.

⁸⁰ Jest to prawdopodobnie efekt brakowania dokumentów w późniejszym okresie. Na przykład w Gdańsku na początku grudnia 1956 r. kierownictwo b. WUdsBP rozesłało do wszystkich jednostek organizacyjnych w województwie wzór formularza, w którym należało podać nazwiska funkcjonariuszy wraz ze szczegółowymi informacjami dot. m.in. grup uposażenia i wysokości zarobków, sytuacji rodzinnej, odbytego przeszkolenia zawodowego, wykształcenia, wyuczonego zawodu. W uwagach kierownicy jednostek „z całą osobistą odpowiedzialnością” mieli wskazać tych, którzy w ich opinii powinni pozostać w aparacie bezpieczeństwa. K. Filip, *Reorganizacja gdańskiego aparatu bezpieczeństwa...*, s. 70–71; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku, 0046/223, t. 3, Dokumentacja WUdsBP / KW MO w Gdańsku z lat 1955–1968, Pismo do kierowników samodzielnych jednostek bezpieczeństwa publicznego woj. gdańskiego, Gdańsk, 3 XII 1956 r., k. 610–611 (PDF).

⁸¹ AIPN Kr, 059/1, Akta osobowe Stanisława Gładysza.

⁸² AIPN Kr, 0161/78, Akta osobowe Stefana Zastawnika.

⁸³ Józef Sokół z Delegatury nr 12 ds. BP w Jaworznie nie wyraził chęci pozostania w UB, natomiast jego przełożony Józef Kasprzyk uważał, że powinien. Sokół stawiał się przed komisją i podtrzymał swoje zdanie, wobec czego został zwolniony. AIPN Ka, 0228/248, Akta osobowe Józefa Sokoła, Wniosek Józefa Kasprzyka do naczelnika Wydziału Kadr i Szkolenia WUdsBP w Krakowie, Jaworzno, 18 XII 1956 r., k. 73 (PDF); *ibidem*, Odrębna notatka Komisji Kwalifikacyjnej b. WUdsBP w Krakowie, 29 XII 1956 r., k. 73 (PDF). Nieco inny był przypadek Feliksa Greli z Delegatury nr 22 ds. BP w Dworach. Pierwotnie zgodził się on na pozostanie w aparacie bezpieczeństwa, a osiem dni później wystąpił z podaniem o zwolnienie. Został skierowany przed komisję, gdzie powtórzył chęć odejścia. AIPN Ka, 0238/191, Akta osobowe Feliksa Greli, Wniosek

Zwolnienia (ujęcie statystyczne)⁸⁴

Według zestawienia Wydziału Kadr i Szkolenia WUdsBP w krakowskim WUdsBP i jednostkach terenowych na dzień 31 października 1956 r. było zatrudnionych (bez pracowników kontraktowych) 1017 funkcjonariuszy (w tym 387 w jednostkach terenowych)⁸⁵. Na podstawie przeprowadzonej analizy rozkazów personalnych⁸⁶, wykazu członków KZ PZPR przy WUdsBP⁸⁷, dokumentacji Komisji ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia w Krakowie, a także po weryfikacji informacji znajdujących się w przeszło 500 teczkach osobowych funkcjonariuszy⁸⁸ należy stwierdzić, że w okresie od 1 listopada 1956 do 30 czerwca 1957 r.⁸⁹ zwolniono 464 funkcjonariuszy (w WUdsBP – 244; w jednostkach terenowych – 220), w tym 56 kobiet (12 proc. zwolnionych). Wynika z tego, że w woj. krakowskim w związku z reorganizacją zwolniono 45,6 proc. funkcjonariuszy (zatrudnionych na stanowiskach wojskowych i cywilnych). Dla porządku warto podać liczbę etatów dla SB w KW MO i jednostkach terenowych, przyznaną w rozkazach organizacyjnych z 27 grudnia 1956 r. W strukturze KW MO było to ogółem 235, natomiast w referatach ds. bezpieczeństwa komend miejskich i powiatowych – 139 etatów⁹⁰.

Zwolnienia pomiędzy 1 listopada a 31 grudnia 1956 r. odbywały się na podstawie art. 46 pkt 2 dekretu o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego (zwolnienie funkcjonariusza w służbie ze względów organizacyjnych)⁹¹. Z analizy roz-

o pozostawienie chor. Feliksa Greli w pracy w MSW, Oświęcim, 12 XII 1956 r., k. 113 (PDF); *ibidem*, Raport chor. Feliksa Greli do kierownika WUdsBP w Krakowie, Oświęcim, 20 XII 1956 r., k. 114 (PDF); *ibidem*, Odrębna notatka Komisji Kwalifikacyjnej b. WUdsBP w Krakowie, 20 XII 1956 r., k. 114 (PDF).

⁸⁴ Wszystkie obliczenia przedstawione w tej części artykułu są wynikiem analizy informacji znajdujących się w aktach osobowych oraz w zapisach ewidencyjnych funkcjonariuszy, którzy odeszli z aparatu bezpieczeństwa z powodu reorganizacji. Sygnatur wykorzystanych źródeł ze względu na liczbę nie podałem ani w przypisach, ani w bibliografii.

⁸⁵ AIPN Kr, 645/7, Sprawozdanie o stanie zatrudnienia w aparacie terenowym za październik 1956 r., b.d., k. 44, 46, 47; *ibidem*, Sprawozdanie o stanie zatrudnienia w aparacie wojewódzkim za październik 1956 r., b.d., k. 52, 54, 56.

⁸⁶ AIPN Kr, 225/29, Rozkazy personalne kierownika WUdsBP w Krakowie z 1956 r., *passim*; AIPN Kr, 225/1, Rozkazy personalne komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie z 1957 r., *passim*; AIPN Kr, 225/2, Rozkazy personalne komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie z 1957 r., *passim*.

⁸⁷ AIPN Kr, 0125/119, t. 3, Księga rejestracji akt personalnych członków KZ PZPR przy WUBP/WUdsBP w Krakowie 1952–1957, *passim*.

⁸⁸ Nie udało się odnaleźć akt osobowych jednego funkcjonariusza zwolnionego w związku z reorganizacją – Henryka Muchy, mechanika Służby Samochodowej Wydziału Administracyjno-Gospodarczego WUdsBP w Krakowie. Analizę akt osobowych uzupełniono informacjami z kart przebiegu służby znajdujących się w kartotece osobowej funkcjonariuszy.

⁸⁹ W sprawozdaniach z pracy Komisji ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia Zwolnionych Pracowników jako datę końca reorganizacji wskazano 31 III 1957 r., jednak należy pamiętać o tym, że kilku funkcjonariuszy umieszczono na etatach chorobowych i zwolniono już po tej dacie.

⁹⁰ W. Frazik, *Struktura organizacyjna Urzędu Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1956 w świetle aktów normatywnych* [w:] *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009, s. 74, 76.

⁹¹ Dekret z dnia 20 lipca 1954 r. o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego, DzU 1954, nr 34, poz. 142.

kazów personalnych wydawanych od 6 listopada 1956 r. wynika, że zdecydowaną większość funkcjonariuszy z pionów administracyjno-gospodarczego, finansowego, operacyjno-technicznych i ochrony przenoszono (przeważnie z dniem 31 grudnia 1956 r.) do dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO. Z tej grupy, liczącej ponad 150 osób, w związku z reorganizacją już po 1 stycznia 1957 r. – na podstawie art. 49 pkt 2 dekretu o MO z 20 lipca 1954 r. (zwolnienie w przypadku niemożności wykorzystania funkcjonariusza w służbie ze względów organizacyjnych)⁹² – zwolniono 24 funkcjonariuszy (3 z Wydziału Finansowego, 6 z Wydziału Administracyjno-Gospodarczego, 7 z Wydziału Kadr i Szkolenia, 8 z Komendantury)⁹³.

Zwolnienia objęły również osoby na stanowiskach kierowniczych. Z pionów i komórek organizacyjnych w WUdsBP zwolniono 6 naczelników (z wydziałów: IV, IX, Kadr i Szkolenia, Administracyjno-Gospodarczego, „B”, „W”) oraz zastępcę komendanta Komendantury. Z jednostek terenowych odeszło 6 kierowników (PUdsBP w Nowym Targu i Oświęcimiu, PDdsBP w Bochni, Delegatura nr 13 w Tarnowie, Delegatura nr 23 w Nowej Hucie, Delegatura WUdsBP w Zakopanem) oraz 3 zastępców (PUdsBP w Tarnowie i Żywcu, Delegatura nr 23 w Nowej Hucie)⁹⁴.

Zwolnienia funkcjonariuszy z pionów operacyjnych WUdsBP i jednostek terenowych charakteryzowały się różnym nasileniem. W Samodzielnej Grupie Specjalnej, wydziałach: II, III, IV, V – z oddziałami w Nowym Sączu i Rzeszowie oraz sekcją w Przemyśle – i VI na dzień 31 października 1956 r. zatrudnionych było 175 funkcjonariuszy⁹⁵, zwolniono 114 (65 proc.)⁹⁶. Gdy jednak popatrzymy na skalę zwolnień w poszczególnych pionach, to w największym stopniu objęły one wydziały: IV (67,5 proc.), II (70,5 proc.) i V (90,2 proc.). Z kolei w terenie w tym okresie zatrudnionych było 277 funkcjonariuszy operacyjnych⁹⁷, zwolniono 161 (58 proc.)⁹⁸.

Reorganizacja aparatu bezpieczeństwa wymuszona zmianami politycznymi w Polsce była okazją do przeprowadzenia weryfikacji i zmniejszenia zatrudnienia. Jednak dla ustalenia rzeczywistych powodów zwolnień lub odejścia konkretnych funkcjonariuszy konieczna była analiza dokumentów znajdujących się w ich aktach osobowych. Na tej podstawie powody zwolnienia można sklasyfikować w kilku grupach.

⁹² *Ibidem*; Dekret z dnia 20 lipca 1954 r. o Milicji Obywatelskiej, DzU 1954, nr 34, poz. 143.

⁹³ Obliczenia własne na podstawie AIPN Kr, 225/1, Rozkazy personalne komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie z 1957 r., *passim*; AIPN Kr, 225/2, Rozkazy personalne komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie z 1957 r., *passim*.

⁹⁴ Obliczenia własne. Zob. również W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, M. Wenklar, *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990. Informator personalny*, wyd. 2 zmienione i uzupełn., Kraków 2009, s. 180, 187, 230, 238, 308, 318, 321, 347, 369, 457, 483, 544, 555, 569, 598.

⁹⁵ AIPN Kr, 645/7, Ruch kadrowy w okresie sprawozdawczym (październik 1956 r.), k. 52.

⁹⁶ Obliczenia własne.

⁹⁷ AIPN Kr, 645/7, Ruch kadrowy w okresie sprawozdawczym (październik 1956 r.), k. 46.

⁹⁸ Obliczenia własne.

1. Krótki staż pracy i niewielkie doświadczenie.

Przełożeni typowali do zwolnienia tych podwładnych, którzy w ich ocenie nie „rokowali na przyszłość”. W grupie zwolnionych ze stażem pracy nieprzekraczającym 6 lat znalazło się 240 osób (51,7 proc.). Z tej liczby 124 funkcjonariuszy zostało zwolnionych w związku z reorganizacją i redukcją zatrudnienia. Najwięcej zwolnień dotknęło funkcjonariuszy operacyjnych z jednostek terenowych (52); kolejni to: 22 osoby (w tym 18 kobiet) zatrudnione na stanowiskach administracyjnych w pionach operacyjnych i pomocniczych (sekretarki, kierowcy); 15 funkcjonariuszy z pionów techniczno-operacyjnych (wydziały „B”, „W”, IX, X); 13 funkcjonariuszy operacyjnych z pionów WUdsBP; 11 osób zatrudnionych w Komendanturze i na stanowiskach wartowników w jednostkach powiatowych; 9 osób z Wydziału Administracyjno-Gospodarczego i Wydziału Finansowego; 2 funkcjonariuszy z Wydziału Śledczego.

Niezależnie od powyższego podziału warto też wspomnieć o zwolnionych legitymujących się stażem do 6 lat, którzy do UB trafili z nakazu pracy bądź na mocy odroczenia tego nakazu. W sumie z UB odeszło 44 takich funkcjonariuszy, z tego 14 uznano za nieprzydatnych; pozostali zwolnili się na własną prośbę.

2. Dobrowolna chęć odejścia z aparatu bezpieczeństwa, różnie uzasadniana przez funkcjonariuszy.

Z analizy akt osobowych funkcjonariuszy wynika, że na ogólną liczbę 464 zwolnionych w związku z reorganizacją 224 (48,2 proc.) uczyniło to na własną prośbę⁹⁹. Oceniając decyzje o odejściu z UB, nie można bagatelizować wrogości znacznej części społeczeństwa wobec policji politycznej i wynikającego z tego „dyskomfortu” funkcjonariuszy. Nie wszyscy radzili sobie z taką presją. Dla wielu szansę na życie poza bezpieczeństwem dawały postanowienia uchwały nr 707.

Wymowny jest przykład Włodzimierza Badyłaka, funkcjonariusza operacyjnego PUdsBP w Wadowicach, który do aparatu bezpieczeństwa trafił we wrześniu 1954 r., gdy odroczone mu nakaz pracy i skierowano do Dwuletniej Szkoły Oficerskiej Bezpieczeństwa Publicznego w Czerwieńsku. Swą prośbę o zwolnienie argumentował następująco: „[...] zmiany, jakie zachodziły w tym czasie u nas, załamały mnie i zniechęciły do dalszej pracy operacyjnej”¹⁰⁰. Dalej funkcjonariusz tłumaczył, że zamieszanie wokół organów bezpieczeństwa i korekty kierunków pracy operacyjnej uniemożliwiły jego dalszą pracę. „[...] doprowadziły mnie do tego – pisał w raporcie – że obecnie już nie wiem, co robić, i mogę popełnić jakiś błąd w terenie, który może mnie kosztować życie, a także innych niewinnych temu pracowników”¹⁰¹.

⁹⁹ Nie powinno to być zaskoczeniem, taka tendencja występowała bowiem również w innych UBP. Tak np. w Gdańsku I sekretarz KW PZPR twierdził, że więcej osób chciało odejść z aparatu bezpieczeństwa, niż zostać w zreorganizowanej formacji. K. Filip, *Przestępczość funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa...*, s. 147–148.

¹⁰⁰ AIPN Kr, 057/2003, Akta osobowe Włodzimierza Badyłaka, Raport Włodzimierza Badyłaka do naczelnika Wydziału Kadr i Szkolenia WUdsBP w Krakowie, Wadowice, 5 XI 1956 r., k. 60.

¹⁰¹ *Ibidem*.

Zwrócił uwagę na rozczarowanie, które wynikało z tego, że pracując w aparacie bezpieczeństwa, był „okłamywany, jakim to wielkim zaufaniem w społeczeństwie cieszą się [...] Organy”, a potem przekonał się, „jak jest w rzeczywistości”¹⁰². Oczekiwał, że zostanie zwolniony „od zaraz”, a jeśliby przełożeni odebrali to jako swego rodzaju „tchórzostwo”, to proponował, aby podczas zapowiadanej reorganizacji został zwolniony w pierwszej kolejności. Kończąc raport, zastrzegł, że w aparacie bezpieczeństwa nie pozostanie. „[...] choćby nawet – jak pisał – zmuszono mnie do tego”¹⁰³.

Władysław Kamieniarz (oficer operacyjny PUdsBP w Nowym Sączu) w rozmowie ze swoim przełożonym stwierdził, że „nie ma chęci pozostania w [...] aparacie”, choć nalegano, by kontynuował pracę, ponieważ dostrzegano w nim potencjał. Nie zgodził się, ale pół roku później sam zwrócił się o ponowne zatrudnienie i został przyjęty do Referatu ds. Bezpieczeństwa w Nowym Sączu¹⁰⁴. Regina Goldsznajder/Goldschnajder (Wydział IV WUdsBP) 12 grudnia 1956 r. złożyła podanie o zwolnienie: „w pracy po reorganizacji nie zostanę, a w chwili obecnej kręcę się bez przyczyny po urzędzie”¹⁰⁵.

Niektórzy z funkcjonariuszy, świadomi, że zbliżająca się reorganizacja połączyła z jakąś formą przeglądu kadrowego może pozbawić ich miejsca w reformowanej policji politycznej, sami decydowali się odejść na własnych warunkach. Poza wspomnianym niekorzystnym „klimatem” pewną rolę przy podjęciu takiej decyzji mogła odgrywać ustawowa definicja zadań odnowionej bezpieki. Dla części funkcjonariuszy UB, zwłaszcza służących w jednostkach terenowych oraz wykonujących pracę operacyjną „na odcinku” zabezpieczenia różnych sektorów gospodarki, zapis o „ochronie ustroju ludowo-demokratycznego [...] i interesów państwa przed wrogą działalnością szpiegowską i terrorystyczną” – którą odąd policja polityczna miała realizować pod auspicjami MSW – mógł brzmieć odstrasząco. Pewnym potwierdzeniem tej tendencji była skala odejść na własną prośbę funkcjonariuszy Wydziału IV WUdsBP – 25 na 27 (92,5 proc.), i Wydziału V WUdsBP (bez komórek terenowych) – 11 na 16 (68,7 proc.).

Nie może więc dziwić, że funkcjonariusze nie czekali na rozwój wypadków. Jan Dulowski (funkcjonariusz Grupy Operacyjnej Wydziału IV w Fabryce Aluminium w Skawinie PUdsBP w Krakowie) zwolnił się, ponieważ otrzymał pracę w fabry-

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, k. 61.

¹⁰⁴ AIPN Kr, 0154/837, Akta osobowe Władysława Kamieniarza, Wniosek o pozostawienie w pracy operacyjnej ppor. Władysława Kamieniarza, dotychczasowego pracownika PUdsBP w Nowym Sączu, Nowy Sącz, 12 XII 1956 r., k. 41.

¹⁰⁵ W styczniu 1957 r. wyjechała na stałe do Izraela. AIPN, 2460/1, Karta przebiegu służby Reginy Goldsznajder/Goldschnajder z kartoteki osobowej funkcjonariuszy UB/SB; AIPN Kr, 058/39, Akta osobowe Reginy Goldsznajder/Goldschnajder, Pismo Reginy Goldsznajder do naczelnika Wydziału Kadry i Szkolenia WUdsBP w Krakowie, Kraków, 12 XII 1956 r., k. 100 (PDF).

ce, którą dotychczas kontrolował operacyjnie¹⁰⁶. Zachowanie Dulowskiego nie było odosobnione, wielu funkcjonariuszy ponaglało przełożonych, aby rozwiązali z nimi stosunek służbowy, argumentując to tym, że mieli już załatwioną pracę z konkretnym terminem zatrudnienia. Odnosi się to np. do funkcjonariuszy z uprzemysłowionego powiatu chrzanowskiego Władysława Chmielowskiego¹⁰⁷, Ferdynanda Gęborskiego¹⁰⁸, Józefa Głucha¹⁰⁹, Jana Klaryckiego¹¹⁰ czy Leona Zakordońca¹¹¹.

3. Presja związana z zarzutami o „łamanie praworządności” czy też dopuszczanie się, jak to określano, „przebieg”.

Był to jeden z efektów „wiecowania”. Podczas wielogodzinnych dyskusji padały oskarżenia pod adresem niektórych funkcjonariuszy i niekiedy musiały one być związane z zarzutami o stosowanie represji wobec społeczeństwa. Jaskrawym przykładem była sprawa Antoniego Szumskiego, wówczas naczelnika Wydziału Kadr i Szkolenia WUdsBP. W jego przypadku głosy niezadowolenia miały związek z pełnieniem przez niego wcześniej funkcji naczelnika wydziałów ds. funkcjonariuszy w Poznaniu i Rzeszowie. Został zwolniony z UB, ponieważ – jak zapisano – „pod jego adresem wysuwano szereg zarzutów”¹¹².

Władysław Franaś, naczelnik Wydziału „W” WUdsBP, w latach 1947–1951 kierował Wydziałem ds. Funkcjonariuszy WUBP w Krakowie i – podobnie jak Szumski – został zwolniony m.in. w związku z tym okresem swej służby w aparacie bezpieczeństwa. W jego aktach odnotowano: „[...] jakkolwiek na ostatnich zebraniach partyjnych pracownicy nie wyszli w stosunku do jego osoby z zarzutami, jednak w kuluarach daje się słyszeć szemranie”¹¹³. Problemy innej natury

¹⁰⁶ AIPN Kr, 058/75, Akta osobowe Jana Dulowskiego, Raport Jana Dulowskiego do naczelnika Wydziału Kadr i Szkolenia WUdsBP w Krakowie, Kraków, 10 XII 1956 r., k. 77 (PDF).

¹⁰⁷ AIPN Ka, 0228/346, Akta osobowe Władysława Chmielowskiego, Wniosek Antoniego Ćwika, kierownika PUdsBP w Chrzanowie, do kierownika WUdsBP w Krakowie o zwolnienie Władysława Chmielowskiego (wraz z adnotacją członków komisji reorganizacyjnej z 17 XII 1956 r.), Chrzanów, 12 XII 1956 r., k. 92–93 (PDF). Chmielowski we wrześniu 1957 r. został ponownie przyjęty do aparatu bezpieczeństwa (RSB KP MO w Chrzanowie).

¹⁰⁸ AIPN Ka, 0228/508, Akta osobowe Ferdynanda Gęborskiego, Wniosek Antoniego Ćwika, kierownika PUdsBP w Chrzanowie, do kierownika WUdsBP w Krakowie o zwolnienie Ferdynanda Gęborskiego (wraz z adnotacją członków komisji reorganizacyjnej), Chrzanów, 12 XII 1956 r., k. 85–86 (PDF).

¹⁰⁹ AIPN Ka, 0228/515, Akta osobowe Józefa Głucha, Wniosek Antoniego Ćwika, kierownika PUdsBP w Chrzanowie do kierownika WUdsBP w Krakowie o zwolnienie Józefa Głucha (wraz z adnotacją członków komisji reorganizacyjnej z 17 XII 1956 r.), Chrzanów, 12 XII 1956 r., k. 125 (PDF).

¹¹⁰ AIPN Kr, 058/153, Akta osobowe Jana Klaryckiego, Wniosek Antoniego Ćwika, kierownika PUdsBP w Chrzanowie, do kierownika WUdsBP w Krakowie o zwolnienie Jana Klaryckiego (wraz z adnotacją członków komisji reorganizacyjnej z 20 XII 1956 r.), Chrzanów, 12 XII 1956 r., k. 65.

¹¹¹ AIPN Ka, 0028/201, Akta osobowe Leona Zakordońca, Wniosek Antoniego Ćwika, kierownika PUdsBP w Chrzanowie, do kierownika WUdsBP w Krakowie o zwolnienie Leona Zakordońca (wraz z adnotacją członków komisji reorganizacyjnej z 18 XII 1956 r.), Chrzanów, 12 XII 1956 r., k. 78 (PDF).

¹¹² AIPN Kr, 058/270, Akta osobowe Antoniego Szumskiego, Wniosek mjr. Józefa Koperka do dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia MSW dot. Antoniego Szumskiego, Kraków, 19 XII 1956 r., k. 157 (PDF); AIPN Kr, 0125/119, t. 4, Informacja komisji powołanej do wyjaśnienia zarzutów wysuniętych na ogólnym zebraniu w dniu 22 X 1956 r. w stosunku do poszczególnych członków POP, Kraków, 22 XI 1956 r., s. 246–248.

¹¹³ AIPN Kr, 058/188, Akta osobowe Władysława Franasia, Wniosek mjr. Józefa Koperka do dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia MSW dot. Władysława Franasia, Kraków, 19 XII 1956 r., k. 133 (PDF).

sprawiły, że z resortem musiał się pożegnać Zygmunt Popiołek, wówczas naczelnik Wydziału IV WUdsBP. Kierownictwo wnioskowało o jego przeniesienie na inny teren (w domyśle do innego województwa) do pionu operacyjnego, ponieważ w związku z wcześniejszą pracą na stanowiskach kierowniczych w kilku powiatach „część społeczeństwa [...] wnosi[ła] co do jego osoby zastrzeżenia natury ogólnej” (mówiąc wprost – ludzie pamiętali stosowane przez niego represje), w związku z czym „jego nazwisko było poruszane na kilku wiecach w terenie, co w rezultacie nie pozwala na jego zatrudnienie w aparacie tutejszego województwa”¹¹⁴. Ostatecznie, z powodu braku etatów, Popiołek został zwolniony.

4. Problemy zdrowotne funkcjonariuszy.

Pewna grupa funkcjonariuszy odejście z policji politycznej przy okazji reorganizacji motywowała względami zdrowotnymi. W wyniku kwalifikowania kadry do zreformowanej policji politycznej co najmniej 17 funkcjonariuszy odeszło bądź zostało zwolnionych z powodu stanu zdrowia. W przypadku 9 z nich kwestie te zostały poruszone podczas rozmów. Z problemami zdrowotnymi wiązały się również tzw. etaty chorobowe. W okresie reorganizacji pojawiła się również sprawa funkcjonariuszy chorych, przebywających w sanatoriach, szpitalach, a także kobiet w ciąży. Brała to pod uwagę instrukcja z 10 grudnia 1956 r. Już od końca 1956 r. komendanci poszczególnych jednostek wojewódzkich zgłaszali MSW potrzebę uregulowania tego problemu stosownymi rozkazami¹¹⁵. Dopiero 5 marca 1957 r. minister Władysław Wicha wydał rozkaz nr 059, w którym dla każdej komendy wojewódzkiej określił limity stanowisk objętych etatami tymczasowymi. Etat wydany dla KW MO w Krakowie liczył 7 stanowisk: 6 oficerów operacyjnych i referenta¹¹⁶. Na stanowiskach tych, z datą wsteczną 1 stycznia 1957 r., zostali umieszczeni Stanisław Drapich (Delegatura ds. BP w Zakopanem), Eugeniusz Girek (Delegatura nr 22 w Jaworznie), Stanisław Kurowski, Tadeusz Małek (obaj Delegatura ds. BP w Dąbrowie Tarnowskiej), Bolesław Nowak (Delegatura ds. BP w Zakopanem), Stanisław Rodak i Józef Walczak (obaj PUdsBP w Nowym Sączu)¹¹⁷. Wymienieni zostali zwolnieni w różnym okresie 1957 r. (najpóźniej 30 czerwca 1957 r.) na podstawie uchwały nr 707. Warto wspomnieć, że zanim wydano ten rozkaz, na etacie tzw. chorobowym przebywał również Roman Tuszyński (Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Proszowicach), który został zwolniony z dniem 28 lutego 1957 r. na podstawie art. 49 pkt 2 dekretu o MO z 20 lipca 1954 r.¹¹⁸

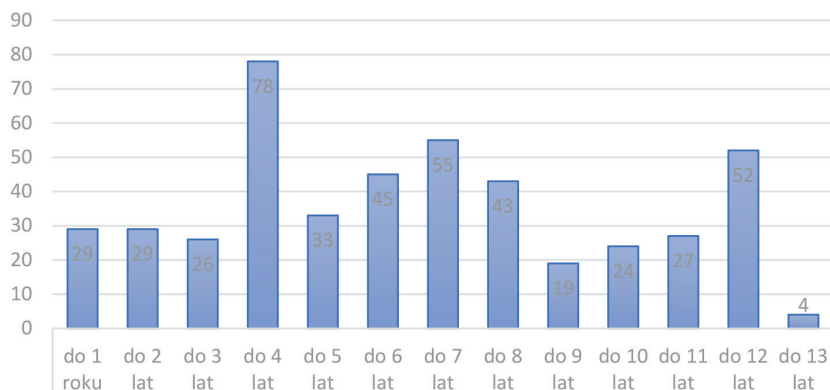
¹¹⁴ AIPN Kr, 0161/63, Akta osobowe Zygmunta Popiołka, Wniosek mjr. Józefa Koperka do dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia MSW dot. Zygmunta Popiołka, Kraków, 19 XII 1956 r., k. 170 (PDF).

¹¹⁵ Zob. AIPN, 1595/598, Projekty tymczasowych etatów funkcjonariuszy WUdsBP 1956–1957, *passim*.

¹¹⁶ AIPN, 1595/1, Rozkazy i zarządzenia organizacyjne ministra spraw wewnętrznych z lat 1956–1957, Rozkaz organizacyjny ministra spraw wewnętrznych nr 059/org z 5 III 1957 r., k. 109 (PDF).

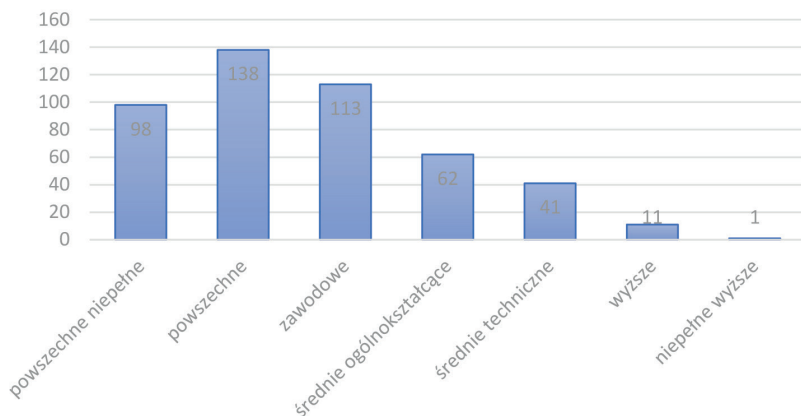
¹¹⁷ AIPN Kr, 225/1, Rozkazy personalne komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie z 1957 r., Rozkaz personalny komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie nr 161/57 z 30 III 1957 r., k. 125–126.

¹¹⁸ *Ibidem*, Rozkaz personalny komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie nr 94/57 z 14 II 1957 r., k. 76.

Wykres 1. Staż pracy zwolnionych

Źródło: Obliczenia własne.

Z wykresu 1 wynika, że najliczniejszą grupę zwolnionych stanowili funkcjonariusze, którzy w UB pracowali powyżej 3 lat, a krócej niż 4 lata. Jeśli chodzi o pionierów bezpieki (funkcjonariuszy z ponaddziesięcioletnim stażem), a więc zatrudnionych w okresie walki komunistów o władzę, zwolniono 83 osoby (17,8 proc.).

Wykres 2. Wykształcenie zwolnionych

Źródło: Obliczenia własne.

Z wykresu 2 wynika, że połowa zwolnionych legitymowała się wykształceniem niepełnym powszechnym bądź powszechnym. Wśród pozostałych przeważali absolwenci różnych szkół zawodowych.

Na wykształcenie zwolnionych można również spojrzeć przez pryzmat zawodu. Z przeprowadzonej analizy wynika, że 173 funkcjonariuszy (czyli 37,2 proc. zwolnionych) nie miało wyuczonego zawodu. W tej liczbie było 125 osób legitymujących się niepełnym lub powszechnym wykształceniem (72 proc. wszystkich zwolnionych nieposiadających zawodu). Jeśli popatrzymy na wiek, to okazuje się, że 60 osób osiągnęło 30 lub więcej lat. W przypadku mężczyzn był to zatem wiek średni (ich przeciętne życie w 1956 r. wynosiło nieco ponad 62 lata, kobiety żyły średnio 67,5¹¹⁹). Jeśli natomiast uwzględnimy staż pracy, to okazuje się, że 36 z grona 125 funkcjonariuszy (28,8 proc.) pracowało w aparacie bezpieczeństwa 10 i więcej lat. Można więc tę grupę zwolnionych zaliczyć do „utrwalaczy” władzy ludowej.

Prace Komisji ds. Przekwalifikowania (Przeszkolenia) i Zatrudnienia¹²⁰ w Krakowie

Po apelu komisji warszawskiej Komisję ds. Przekwalifikowania Zawodowego Pracowników WUdsBP w Krakowie zorganizowano prawdopodobnie na początku grudnia 1956 r., na co wskazuje jej pierwszy komunikat na temat wolnych miejsc pracy, datowany na 5 grudnia¹²¹.

Po powołaniu biura w MSW jego odpowiedniki organizowane w komendach wojewódzkich nie zostały ujęte w siatce etatowej, a funkcjonariuszy do pracy w nich oddelegowano bez wydania stosownych rozkazów personalnych. Krakowska komórka w grudniu 1956 r. nosiła nazwę Grupa Specjalna ds. Zatrudnienia, a następnie – Komisja ds. Przekwalifikowania (Przeszkolenia) i Zatrudnienia przy KW MO. Kierował nią kpt. Florian Mederer (wówczas zastępca naczelnika Wydziału VII Śledczego WUdsBP, następnie funkcjonariusz Wydziału II SB i Samodzielnej Sekcji Śledczej SB KW MO w Krakowie)¹²², a do pracy w niej czasowo byli przydzieleni również Antoni Konior (Wydział IV WUdsBP / Wydział II SB KW MO), Stanisław Kroch (Wydział Kadr i Szkolenia WUdsBP / Wydział III SB KW MO), Józef Kruczek (Inspektorat Kierownictwa WUdsBP / Wydział III SB KW MO) i Jerzy Wałkowicz (Wydział IV WUdsBP / Wydział IV KW MO)¹²³.

¹¹⁹ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia-tablice-historyczne,1,1.html>, dostęp 19 II 2025 r.

¹²⁰ Takie nazwy tej komórki pojawiały się w dokumentach zamiennie.

¹²¹ AIPN Kr, 056/31, t. 2, Komunikat nr 1 Komisji ds. Przekwalifikowania Zawodowego Pracowników WUdsBP w Krakowie, 5 XII 1956 r., k. 143.

¹²² Mederer pracę w UB rozpoczął w lipcu 1945 r. jako wartownik w PUBP Jarosław, jednak jego kariera zawodowa była związana z pionem śledczym (pod koniec grudnia 1945 r. ukończył Centralną Szkołę MBP, w okresie I VIII 1951 – I IV 1955 r. był śledczym w MBP). Pełny przebieg służby zob. W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, M. Wenklar, *Ludzie bezpieki...*, s. 415–417.

¹²³ AIPN Kr, 054/1, t. 3, Dokumentacja w sprawie zatrudnienia i szkoleń zawodowych z lat 1956–1958. Materiały Komisji ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia przy KW MO w Krakowie, Wyciąg z grafiku dyżurów operacyjnych w WUdsBP, Kraków, 31 XII 1956 r., b.p.; *ibidem*, Rozliczenie z pobranych biletów tramwajowych przez Komisję ds. Przekwalifikowania i Zatrudnienia za styczeń i luty 1957 r., Kraków, 6 IV 1957 r., b.p.

Z informacji komisji krakowskiej sporządzonej w pierwszych tygodniach pracy wynika, że w Krakowie i województwie sytuacja w zakresie pomocy zwalnianym – mimo podejmowanych dynamicznych działań – była trudna. Na dzień 14 stycznia 1957 r. zatrudnienie straciło 414 funkcjonariuszy, a jeszcze 37 było przewidzianych do zwolnienia. Do pracy w różnych zakładach skierowano 189 osób, na kursy przeszkolenia dla dyżurnych ruchu PKP i roczny kurs węglowy – 40 osób. Ponadto komisja nie miała aktualnych informacji o 40 zwolnionych pracownikach (głównie z powiatów)¹²⁴. 18 grudnia 1956 r. w KW PZPR zorganizowano spotkanie z dyrektorami największych zakładów w Krakowie i regionie. Okazało się, że dawni funkcjonariusze nie byli pożądanymi pracownikami. W raporcie przewodniczącego komisji zapisano: „[...] dyrekcje te bardzo niechętnie ustosunkowały się do przyjęcia naszych pracowników do pracy, tłumacząc to brakiem etatów”¹²⁵. Dyrektor Huty im. Lenina oświadczył, że w kombinacie i tak jest przerost zatrudnienia o ponad 2 tys. osób. Mimo to udało się do pracy skierować 88 osób, które miały określony zawód. Tych, którzy byli bez zawodu, „nie można [było] umieścić w żadnym zakładzie”, toteż komisja odnotowała „duży pęd ludzi do uzyskania zawodu za pośrednictwem szkół technicznych”, tym bardziej że dyrekcje krakowskich techników (chemicznego i mechanicznego) oraz nowosądeckiego (samochodowego) nie sprawiały żadnych trudności w utworzeniu specjalnych klas. Pojawiła się szansa skierowania tam w sumie 130 zwolnionych, pod warunkiem że KW MO szybko uzyska na ten cel kredyty. „Ponieważ sprawa ta jest przewlekana i to ze strony MSW, u ludzi zwalnianych panuje straszne rozgoryczenie” – pisał Mederer¹²⁶. Według niego komisja nie otrzymała żądanej pomocy ze strony KW PZPR, który przede wszystkim starał się pomóc w znalezieniu zatrudnienia zwalnianym etatowym pracownikom aparatu partyjnego. Krytykował również Biuro ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia, które dla woj. krakowskiego wyznaczyło zbyt niski limit funkcjonariuszy do przeszkolenia (130), podczas gdy – jak pisał – „gro[s] pracowników zwalnianych nie posiada żadnego zawodu i w związku z tym są duże trudności z ich zatrudnieniem”¹²⁷. To, o czym informował Mederer, potwierdzają dane zamieszczone w wykresie 2.

W wyniku zmian przeprowadzonych w 1958 r. w wybranych komendach wojewódzkich nierozwiązanymi problemami zwolnionych miał się zajmować jeden wytypowany funkcjonariusz. W Krakowie był to nadal Mederer. AIPN Kr, 056/31, t. 2, Pismo dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia MSW do komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie, Warszawa, 5 IV 1958 r., k. 514.

¹²⁴ AIPN Kr, 054/1, t. 3, Dokumentacja w sprawie zatrudnienia i szkoleń zawodowych z lat 1956–1958. Materiały Komisji ds. Przeszkolenia i Zatrudniania przy KW MO w Krakowie, Raport przewodniczącego Komisji ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia przy KW MO w Krakowie do zastępcy komendanta wojewódzkiego ds. bezpieczeństwa, Kraków, 14 I 1957 r., b.p.

¹²⁵ *Ibidem*, Raport przewodniczącego Komisji ds. Przekwalifikowania i Zatrudnienia przy KW MO w Krakowie z sytuacji panującej w woj. krakowskim dot. zwolnionych pracowników z byłego aparatu BP, Warszawa [prawdopodobnie miejsce powstania dokumentu podano błędnie], 11 I 1957 r., b.p.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ *Ibidem*.

Jeśli chodzi o organizowanie szkoleń zawodowych, to na podstawie umowy z Krakowskimi Zakładami Przemysłu Odzieżowego 7 kobiet skierowano na kurs krawiecki w Zakładzie Doskonalenia Rzemiosła (przewidziany na okres od 12 lutego do 31 lipca 1957 r.), po jego ukończeniu miały one zostać zatrudnione w KZPO¹²⁸. Na roczny kurs szewsko-cholewkarski w Rogiedlach k. Olsztyna¹²⁹ wysłano 21 funkcjonariuszy, a kolejnych 12 – na dziewięciomiesięczny Kurs Dyżurnych Ruchu przy DOKP w Krakowie¹³⁰.

Do techników – chemicznego, mechanicznego i telekomunikacyjnego w Krakowie, samochodowego w Nowym Sączu, hutniczego w Opolu, górniczego w Katowicach, rolniczego w Brnie-Oleśnie (pow. Dąbrowa Tarnowska) – skierowano w sumie 124 osoby¹³¹.

Z informacji przekazanej przez Mederera kierownikowi Biura Zatrudnienia przy Miejskiej Radzie Narodowej w Krakowie we wrześniu 1957 r. wynika, że w woj. krakowskim ostateczna liczba zwolnionych wyniosła 504 osoby. Spośród nich 308 zatrudniono w nowych miejscach pracy (na terenie Krakowa i Nowej Huty – 201, a w powiatach 107 osób). Według Mederera 99 proc. zatrudnianych bezpośrednio po zwolnieniu z resortu pracowało fizycznie, a 117 osób zarabiała poniżej 1000 zł¹³². Ze sporządzonej w bliżej nieokreślonym czasie listy funkcjonariuszy, którzy podjęli pracę, zawierającej 137 nazwisk wraz z informacjami o zarobkach, wynika, że bardzo wielu z nich zarabiała o wiele mniej niż w aparacie bezpieczeństwa. Na przykład Kazimiera Capiga jako kierownik kancelarii Sekretariatu WUdsBP dostawała 1470 zł (zapewne z dodatkami), a w Spółdzielni Tkaczy i Pokrewnych Zawodów, dokąd została skierowana, za wykonywane rękodzieło otrzymywała 408 zł. W lepszej sytuacji był Tadeusz Cader (zawód wyuczony elektromonter) – jako zastępca kierownika Delegatury nr 23 w Nowej Hucie zarabiał 1918 zł, a w Hucie im. Lenina jego pensja wynosiła 1318 zł. Z przywołanego dokumentu wynika, że żadna ze zwolnionych osób w nowym miejscu pracy nie zarabiała więcej niż w aparacie bezpieczeństwa¹³³.

Na kursy doskonalenia zawodowego i do szkół wysłano w sumie 164 osoby, z tego 147 do dwuletnich techników. Jesienią 1957 r. bez pracy pozostawało 36 osób zwolnionych w związku z reorganizacją. Jak tłumaczył Mederer, byli to głównie chorzy

¹²⁸ AIPN Kr, 054/4, Umowa o przeszkolenie zawarta 6 IV 1957 r. między Komisją ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia przy KW MO w Krakowie a Krakowskimi Zakładami Przemysłu Odzieżowego, b.p.

¹²⁹ *Ibidem*, Wykaz osób skierowanych przez Komisję ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia przy KW MO w Krakowie na kurs szewsko-cholewkarski, Kraków, 5 VII 1957 r., b.p.

¹³⁰ AIPN Kr, 054/1, t. 3, Pismo Floriana Mederera do dyrektora Biura ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia MSW, Kraków, 9 IX 1957 r., b.p.

¹³¹ Liczba osób skierowanych na naukę do techników zmieniała się na przestrzeni 1957 r. *Ibidem*, Pismo Floriana Mederera do dyrektora Biura ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia MSW, Kraków, 9 IX 1957 r., b.p.

¹³² *Ibidem*, Pismo Floriana Mederera do kierownika Biura Zatrudnienia przy MRN w Krakowie, Kraków, 25 IX 1957 r., b.p.

¹³³ *Ibidem*, Lista byłych funkcjonariuszy UB zawierająca informacje o zarobkach w aparacie bezpieczeństwa i nowym miejscu pracy, b.d., b.p.

i kilkanaście kobiet, „których nie można skierować do ciężkich prac fizycznych”¹³⁴. W uzupełnieniu tych informacji należy dodać, że 19 funkcjonariuszy po zwolnieniu z aparatu bezpieczeństwa otrzymało renty¹³⁵.

Różnica między liczbą wskazaną przez komisję a ustaloną liczbą 464 osób zwolnionych w związku z reorganizacją wynika z tego, że komisja w statystyce wykazała wszystkie osoby objęte pomocą – pracowników kontraktowych, z którymi w związku z likwidacją KdsBP rozwiązano umowy, funkcjonariuszy zwolnionych przed 1 listopada 1956 r., osoby zwolnione z innego powodu niż reorganizacja (sprawy dyscyplinarne, stwierdzenie nieprzydatności do służby), funkcjonariuszy, którzy zostali skierowani do komisji z innego województwa, a także zwolnionych z MO, a nawet żołnierzy KBW bądź WOP.

Wymowny jest przykład starań, jakie podjęto, aby pomóc mjr. Adamowi Farbowi, który do września 1956 r. był naczelnikiem Wydziału III WUdsBP w Krakowie. Ponieważ dopuścił się on pewnych uchybień w pracy operacyjnej, jak również „poderwał sobie autorytet” wśród podwładnych (chodziło o bezpodstawne użycie broni w czasie zatrzymania w listopadzie 1955 r. ukrywających się członków grupy przetrwania, w wyniku czego jeden z nich został niegroźnie ranny), Departament Kadr i Szkolenia KdsBP wystąpił z wnioskiem o przeniesienie Farba do Gdańska, gdzie przydzielono go na stanowisko st. inspektora Inspektoratu WUdsBP¹³⁶. Z powodu problemów zdrowotnych Farb z dniem 19 stycznia 1957 r. został przekazany do dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie, a 31 marca tego roku – w związku z orzeczeniem komisji lekarskiej – zwolniony z resortu na podstawie art. 48 pkt 1 dekretu o MO z 20 lipca 1954 r. (ustalenie przez komisję lekarską pełnej niezdolności do pracy)¹³⁷. 9 kwietnia 1957 r. Mederer, nawiązując do rozmowy z dnia poprzedniego, przekazał Lucjanowi Motyce, I sekretarzowi KW PZPR w Krakowie, informację na temat pozostającego bez pracy Farba, zwolnionego z resortu w ramach uchwały nr 707, co nie było prawdą. Poprosił o pomoc w zatrudnieniu Farba na stanowisku dyrektora naczelnego Centrali Obrotu Księgarskiego „Dom Książki” (komisja miała informacje o wakacie na tym stanowisku), ponieważ „w tym kierunku posiada [on] kwalifikacje”¹³⁸. Pracy tej Farb jednak nie otrzymał, a w czerwcu 1957 r. przyznano mu rentę inwalidzką w wysokości 815 zł¹³⁹.

¹³⁴ *Ibidem*, Pismo Floriana Mederera do kierownika Biura Zatrudnienia przy MRN w Krakowie, Kraków, 25 IX 1957 r., b.p.

¹³⁵ Na liście figurował również Adam Farb, który został zwolniony z innych powodów niż reorganizacja. *Ibidem*, Wykaz osób, które otrzymały renty – byłych pracowników aparatu bezpieczeństwa, Kraków, 18 X 1957 r., b.p.

¹³⁶ AIPN Kr, 058/257, Akta osobowe Adama Farba, Notatka informacyjna w sprawie Adama Farba, Warszawa, 14 IV 1956 r., k. 116–119 (PDF); *ibidem*, Wniosek o zatwierdzenie Adama Farba na stanowisko st. inspektora Inspektoratu WUdsBP w Gdańsku, 29 X 1956 r., k. 121 (PDF).

¹³⁷ *Ibidem*, Notatka służbowa dot. sprawy mjr. Adama Farba, Warszawa, 19 I 1957 r., k. 124–125 (PDF).

¹³⁸ AIPN Kr, 054/1, t. 3, Pismo Floriana Mederera do Lucjana Motyki, I sekretarza KW PZPR w Krakowie, 9 IV 1957 r., b.p.

¹³⁹ *Ibidem*, Decyzja o przyznaniu renty inwalidzkiej Adamowi Farbowi, Kraków, 27 VI 1957 r., k. 136–137 (PDF).

Na wspomnianej niedatowanej liście zwolnionych Farb figurował jako pracownik Krakowskiego Przedsiębiorstwa Robót Rozbiórkowych, gdzie zarabiał 1415 zł (w resorcie otrzymywał 2548 zł)¹⁴⁰.

W codziennej pracy komisja napotykała wiele trudności wynikających z interpretacji obowiązujących przepisów. Zapisy uchwały nr 707 w zakresie uprawnień zwalnianych kierowanych na przeszkolenie nie obejmowały np. osób mających wyuczony zawód (tudzież wyższe wykształcenie), co powodowało, że komisja miała „związane ręce” w sprawie pomocy takim osobom. Przekonał się o tym Jan Wnuk, który do pracy w UB został skierowany na podstawie nakazu pracy, gdy w 1952 r. ukończył Technikum Budowlane Urządzeń Hutniczych w Zabrze¹⁴¹. Jak tłumaczył w listach wysyłanych do ministra Wichy i premiera Józefa Cyrankiewicza, zwolnił się z aparatu bezpieczeństwa, gdyż jako student III roku Akademii Górniczo-Hutniczej w trybie zaocznym był zobowiązany do odbycia praktyk zgodnych z kierunkiem studiów (metalurgia), a praca operacyjna w WUdsBP mu to uniemożliwiała. Oczekiwał pomocy stypendialnej, jaka w uchwale nr 707 była przewidziana dla osób skierowanych do techników¹⁴². Gdy nie otrzymał odpowiedzi, 8 marca 1957 r. wystosował pismo do Gomułki, w którym powtórzył informacje z wcześniejszych listów i dodał, że w 1952 r. został skierowany do pracy w UB „pod szantażem” – podobno postawiono go przed wyborem: albo odpracuje okres nauki pobieranej w państwowej szkole w aparacie bezpieczeństwa, albo trafi do więzienia. Po odejściu z UB zatrudnił się w betoniarni, ale uczelnia postawiła przed nim warunek odbycia wspomnianej praktyki zawodowej. Domagał się od komisji znalezienia mu pracy w branży hutniczej bądź wypłaty stypendium na okres przewidziany uchwałą nr 707, co uzasadniał tym, że wymuszenie na nim podjęcia pracy w aparacie bezpieczeństwa zahamowało jego rozwój zawodowy¹⁴³. W maju 1957 r. rozmowę z Wnukiem przeprowadził Mederer, który przedstawił mu propozycje pracy w różnych branżach, ten jednak konsekwentnie żądał zatrudnienia w hutnictwie bądź stypendium, którego ostatecznie mu odmówiono¹⁴⁴.

Inny przykład to prośba Józefa Milcza (byłego funkcjonariusza Wydziału V WUdsBP), który oczekiwał, że komisja skieruje go na kurs spawalniczy. Tłumaczył, że po zwolnieniu z UB, w związku ze słabym wykształceniem (ukończył siedmioletnią szkołę powszechną), nie otrzymał skierowania do żadnego technikum, tylko

¹⁴⁰ *Ibidem*, Lista byłych funkcjonariuszy UB, zawierająca informacje o zarobkach w aparacie bezpieczeństwa i nowym miejscu pracy, b.d., b.p.

¹⁴¹ AIPN Kr, 058/183, Akta osobowe Jana Wnuka, Nakaz pracy nr 4 dla Jana Wnuka, skierujący go do pracy w MBP na okres 1 VII 1952 – 30 VI 1955 r., Zabrze, 31 V 1952 r., s. 4.

¹⁴² W kartach osobowych Jana Wnuka nie ma żadnych śladów tej korespondencji. AIPN Kr, 054/1, t. 3, Pismo Jana Wnuka z 30 XI 1956 r. do ministra spraw wewnętrznych, b.p.; *ibidem*, Podanie Jana Wnuka do prezesa Rady Ministrów, Kraków, 11 XII 1956 r., b.p.; *ibidem*, Raport Jana Wnuka do ministra spraw wewnętrznych, Kraków, 15 XII 1956 r., b.p.

¹⁴³ *Ibidem*, Prośba Jana Wnuka do Władysława Gomułki, I sekretarza KC PZPR, Kraków, 8 III 1957 r., b.p.

¹⁴⁴ *Ibidem*, Notatka służbowa Floriana Mederera z rozmowy z Janem Wnukiem, [Kraków], 24 V 1957 r., b.p.

został zatrudniony w charakterze pomocnika ślusarza w Kolejowych Zakładach Nawierzchniowych. Prosił o umożliwienie przeszkolenia, gdyż zakład nie mógł mu tego zapewnić. Tłumaczył, że pragnie zdobyć lepszy zawód, a po ewentualnym przeszkoleniu i tak będzie zmuszony zmienić miejsce pracy. Pisał: „[...] mimo już 8. miesiąca pracy w tym Zakładzie w dalszym ciągu źle się czuję wśród załogi, jako b[yły] funkcjonariusz BP (zakład uprzednio obsługiwany przeze mnie!)”¹⁴⁵. Komisja prośbę odrzuciła, ponieważ nie miała żadnych możliwości zorganizowania takiego kursu¹⁴⁶.

Z korespondencji prowadzonej przez komisję wynika, że pod koniec 1958 r. w czterech technikach (chemicznym, mechanicznym, rolniczym i samochodowym) w woj. krakowskim naukę kontynuowały jeszcze 74 osoby¹⁴⁷.

Z upływem czasu pracę komisji „wygaszano”, dlatego niewiele jest informacji o późniejszych losach zwolnionych. Pod koniec lutego 1960 r. Mederer skierował do jednostek powiatowych SB pismo (zapewne na polecenie MSW), w którym prosił o przesłanie raportów na temat zwolnionych. Powinny one były uwzględniać m.in. dane o liczbie byłych funkcjonariuszy UB przebywających na podległym terenie, z uwzględnieniem informacji o absolwentach szkół zorganizowanych na podstawie uchwały nr 707, miejscu pracy, w tym m.in. w aparacie partyjnym, administracji, a także o emerytach i rencistach¹⁴⁸.

Odpowiedzi z referatów ds. bezpieczeństwa pod względem treści były zróżnicowane. W niektórych raportach, podobnie jak we wcześniejszych sprawozdaniach komisji, uwzględniano informacje o funkcjonariuszach zwolnionych z innych powodów niż reorganizacja lub w innym okresie. W sumie przesłano informacje tylko o 171 funkcjonariuszach (brak informacji z RSB w Żywcu), z których wynika, że zdecydowana większość pracowała jako pracownicy fizyczni¹⁴⁹.

Należy podkreślić, że nie wszyscy zwolnieni na przełomie 1956 i 1957 r. bezpozwrotnie rozstali się z resortem. Jeszcze w trakcie przekształceń, a także w kolejnych latach w woj. krakowskim odnotowano zatrudnianie w resorcie spraw wewnętrz-

¹⁴⁵ *Ibidem*, Prośba Józefa Milcza do Wydziału Kadr i Szkolenia KW MO w Krakowie, Kraków, 15 VIII 1958 r., b.p.

¹⁴⁶ *Ibidem*, Pismo Floriana Mederera do Józefa Milcza, Kraków, 3 IX 1957 r., b.p.

¹⁴⁷ AIPN Kr, 056/31, t. 2, Materiały Wydziału III SB KW MO w Krakowie z lat 1955–1960 dot. działalności Komisji ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia przy KW MO w Krakowie, Szkolenia zawodowe, Wykaz osób zwolnionych w ramach uchwały Rady Ministrów nr 707, przebywających w Technikum Rolniczym w Brniu-Oleśnie, Kraków, 17 XI 1958 r., k. 167; *ibidem*, Wykaz osób zwolnionych w ramach uchwały Rady Ministrów nr 707, przebywających w Technikum Chemicznym w Krakowie, Kraków, 17 XI 1958 r., k. 204; *ibidem*, Wykaz osób zwolnionych w ramach uchwały Rady Ministrów nr 707, przebywających w Technikum Mechanicznym w Krakowie, Kraków, 17 XI 1958 r., k. 226; *ibidem*, Wykaz osób zwolnionych w ramach uchwały Rady Ministrów nr 707, przebywających w Technikum Samochodowym w Nowym Sączu, Kraków, 17 XI 1958 r., k. 232–233.

¹⁴⁸ AIPN Kr, 056/31, t. 2, Pismo Floriana Mederera do zastępców komendantów powiatowych MO ds. bezpieczeństwa, Kraków, 29 II 1960 r., k. 498–499.

¹⁴⁹ AIPN Kr, 056/31, t. 2, *passim*.

nych osób wcześniej zwolnionych w związku z reorganizacją. W sumie między końcem 1956 a 31 grudnia 1966 r. do pracy przyjęto 96 byłych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa (58 do SB i 38 do MO) – a więc co piąty zwolniony wrócił do służb. Najwięcej powrotów do policji politycznej odnotowano w 1957 i 1959 r., co prawdopodobnie wynikało ze stopniowego zwiększania siatki etatów dla pionu bezpieczeństwa MSW.

Tabela 1. Dane statystyczne dotyczące funkcjonariuszy UB woj. krakowskiego zwolnionych w latach 1956–1957, zatrudnionych ponownie w SB bądź MO

		1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
SB	W*	–	12	4	17	1	3	–	–	–	–	1
	P**	–	10	1	3	1	–	2	–	–	2	1
MO	W	1	9	7	4	–	–	1	2	–	–	–
	P	1	9	–	3	1	–	–	–	–	–	–
SUMA	SB	–	22	5	20	2	3	2	–	–	2	2
	MO	2	18	7	7	1	–	1	2	–	–	–

* jednostki wojewódzkie; ** jednostki powiatowe

Źródło: Obliczenia własne autora.

Z zestawienia Departamentu Kadr i Szkolenia MSW (o zastrzeżeniach do tych statystyk piszę w dalszej części) przygotowanego w kwietniu 1959 r. wynika, że na 10 489 zwolnionych z aparatu bezpieczeństwa między 1957 a końcem pierwszego kwartału 1959 r. do MSW (i jednostek terenowych) przyjęto 1119 byłych funkcjonariuszy UB, co stanowiło 10 proc. zwolnionych. Według tego zestawienia w woj. krakowskim w analogicznym okresie przyjęto 77 byłych funkcjonariuszy UB (16,5 proc. zwolnionych w związku z reorganizacją)¹⁵⁰.

Należy dodać, że w różnym okresie po zwolnieniu z aparatu bezpieczeństwa 36 byłych funkcjonariuszy (w tym 1 kobieta) było wykorzystywanych przez SB, a 1 osoba przez WSW WOP w charakterze różnych kategorii osobowych źródeł informacji: 22 dysponentów lokali kontaktowych, 10 rezydentów, 4 tajnych współpracowników i 1 kontakt operacyjny¹⁵¹, z czego zdecydowana większość – w sferze organizacyjno-technicznej (obsługa sieci TW i udostępnianie na potrzeby tajnych spotkań pomieszczeń prywatnych bądź służbowych).

¹⁵⁰ AAN, KC PZPR, XIV/166, Komisja ds. wymiaru sprawiedliwości, bezpieczeństwa i porządku publicznego 1957–1959, Sprawozdanie z realizacji uchwały nr 707/56 Rady Ministrów z 13 XI 1956 r. w zakresie przekwalifikowania i zatrudnienia b. funkcjonariuszy organów Bezpieczeństwa Publicznego, Warszawa, 17 IV 1959 r., s. 134, 138. Obliczenia własne na podstawie analizy zapisów ewidencyjnych i akt operacyjnych, dot. funkcjonariuszy zwolnionych z UB.

¹⁵¹ Obliczenia własne na podstawie analizy zapisów ewidencyjnych i akt operacyjnych, dot. funkcjonariuszy zwolnionych z UB funkcjonariuszy.

* * *

Szczegółowa analiza źródeł (szczególnie akt osobowych) pozwoliła ustalić dane statystyczne dotyczące zwolnionych funkcjonariuszy UB w woj. krakowskim w związku z reorganizacją. Pracę w urzędzie straciło 45,6 proc. funkcjonariuszy mianowanych na stanowiska wojskowe i cywilne (a więc o wiele więcej, niż twierdziło MSW); niemal połowa z nich wyraziła dobrowolną chęć odejścia z aparatu bezpieczeństwa – tak postąpiło np. wielu funkcjonariuszy z pionów „zabezpieczających” różne sektory gospodarki; połowa usuniętych z resortu legitymowała się powszechnym bądź niepełnym wykształceniem; co piąty zwolniony wrócił do MO bądź SB.

Biorąc pod uwagę wszystkie czynniki, które absorbowały uwagę Komisji ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia przy KW MO, należy przyjąć, że opracowane przez nią dane w kontekście informacji na temat redukcji stanu osobowego aparatu bezpieczeństwa na przełomie 1956 i 1957 r. nie są miarodajne. Powyższa uwaga odnosi się również do informacji opracowanych przez Biuro ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia Zwolnionych Pracowników MSW, które w opracowaniach naukowych stały się podstawą informacji o zwolnionych z aparatu bezpieczeństwa w latach 1956–1957¹⁵².

Dokumenty opracowane przez to biuro bądź jego kontynuatorkę zawierały nie-spójne dane statystyczne. Ze sprawozdania przedstawionego dla KZ PZPR przy MSW wynikało, że zwolniono ok. 11 tys. funkcjonariuszy byłego KdsBP i jednostek terenowych¹⁵³. Informacja sporządzona w 1957 r. (po 31 marca) wskazywała, że z aparatu bezpieczeństwa odeszło ok. 9400 funkcjonariuszy¹⁵⁴. Pod koniec grudnia 1958 r. podano, że w okresie od 1 listopada 1956 do kwietnia 1957 r. zwolniono 9057 osób, co stanowiło 38 proc. funkcjonariuszy pracujących w UB bezpośrednio przed reorganizacją¹⁵⁵. Wreszcie w sprawozdaniu z kwietnia 1959 r. podsumowującym realizację uchwały nr 707 stwierdzono, że 10 489 funkcjonariuszy zwolniono z KdsBP i jednostek terenowych i 987 z MSW (MO, KBW i WOP), co łącznie dało 11 476 zwolnionych¹⁵⁶. Mając na względzie powyższe uwagi, należy przyjąć, że

¹⁵² J. Kochanowski, „Niepotrzebni muszą odejść”..., s. 85; P. Piotrowski, *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975*..., s. 8.

¹⁵³ AIPN, 01790/331, Egzekutywa KZ PZPR przy MSW, Protokół, uchwały, sprawozdania, oświadczenia, wnioski z 1957 r., Sprawozdanie z pracy Biura ds. Przeszkolenia i Zatrudnienia przedstawione na KZ POP PZPR przy MSW, Warszawa, 2 VII 1957 r., k. 101 (PDF). Za udostępnienie dokumentu dziękuję dr. Witoldowi Bagińskiemu.

¹⁵⁴ *Ibidem*, Informacja w sprawie realizacji uchwały nr 707/56 Rady Ministrów, [18 V 1957 r.?], k. 109 (PDF).

¹⁵⁵ AAN, KC PZPR, XIV/166, Notatka Departamentu Kadr i Szkolenia MSW dot. zmian ilościowych i jakościowych aparatu służby bezpieczeństwa w wyniku przeprowadzonych reorganizacji, Warszawa, 12 XII 1958 r., s. 86.

¹⁵⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie z realizacji uchwały nr 707/56 Rady Ministrów z 13 XI 1956 r. w zakresie przekwalifikowania i zatrudnienia byłych funkcjonariuszów organów Bezpieczeństwa Publicznego, Warszawa, 17 IV 1959 r., s. 134.

żadna z wymienionych statystyk nie podaje rzeczywistej liczby zwolnionych z aparatu bezpieczeństwa w związku z przeprowadzoną wówczas reorganizacją (a więc na podstawie art. 46 pkt 2 dekretu o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego oraz art. 49 pkt 2 dekretu o MO).

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych (AAN).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku (AIPN Gd).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach (AIPN Ka).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie (AIPN Kr).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie (AIPN Lu).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (AIPN Wr).

Archiwum Narodowe w Krakowie (AN Kr).

Źródła opublikowane

Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1954–1956. Taktyka, strategia, metody, wstęp
A. Paczkowski, wybór i oprac. G. Majchrzak, Warszawa 2011.

Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970, oprac. A. Dudek,
A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000.

Garlicki A., *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993.

Komisja Nowaka. Dokumenty i materiały, wybór, oprac. i przygotowanie do druku M. Jabłonowski,
W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2023.

Akty prawne

Dekret z dnia 20 lipca 1954 r. o Milicji Obywatelskiej, DzU 1954, nr 34, poz. 143.

Dekret z dnia 20 lipca 1954 r. o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego, DzU 1954, nr 34, poz. 142.

Uchwała nr 581 Prezydium Rządu z dnia 22 września 1956 r. o uzupełnieniu uchwały z dnia 1 października 1955 r. w sprawie zatrudnienia oficerów zawodowych zwolnionych ze służby wojskowej i ich materialnego zaopatrzenia, MP 1956, nr 82, poz. 967.

Uchwała nr 707 Rady Ministrów z dnia 13 listopada 1956 r. w sprawie zatrudnienia funkcjonariuszy zwolnionych ze służby w organach bezpieczeństwa publicznego i ich materialnego zaopatrzenia, MP 1956, nr 96, poz. 1056.

Uchwała nr 782 Prezydium Rządu z dnia 1 października 1955 r. w sprawie zatrudnienia oficerów zawodowych zwolnionych ze służby wojskowej i ich materialnego zaopatrzenia, MP 1955, nr 88, poz. 1072.

Ustawa z dnia 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelnych organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego, DzU 1956, nr 54, poz. 241.

Prasa

„Dziennik Bałtycki”, 24 X 1956.

„Gazeta Krakowska”, 23 X 1956; 5 XI 1956.

„Słowo Ludu”, 24 X 1956.

Opracowania

Czerwiński D., *Czas przemian i niepewności. Aparat bezpieczeństwa w Polsce Ludowej 1953–1956* [w:] *Między śmiercią Stalina a powrotem Gomułki. Studia*, red. S. Ligarski, M. Mazur, Szczecin 2020.

Czerwiński D., *Działalność Komitetu Zakładowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej przy WUBP/WUdsBP w Gdańsku w latach 1949–1956*, „Dzieje Najnowsze” 2015, R. 47, z. 1.

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.

Drabik S., *Wojewódzka organizacja partyjna PZPR w Krakowie w Październiku 1956 i w okresie wyborów w styczniu 1957 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1 (17).

Filip K., *Przestępczość funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1957–1965. Wprowadzenie do problematyki*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2019, nr 17.

Filip K., *Reorganizacja gdańskiego aparatu bezpieczeństwa w latach 1956–1957*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2016, nr 14.

Frazik W., Musiał F., Szpytma M., Wenklar M., *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990. Informator personalny*, wyd. 2 zmienione i uzupełn., Kraków 2009.

Frazik W., *Struktura organizacyjna Urzędu Bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1956 w świetle aktów normatywnych* [w:] *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009 („Bezpieka przeciw Małopolanom”, t. 1).

Frisk A., *Rok 1956* [w:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003.

Klementowski R., *Służba Bezpieczeństwa na ziemi lwóweckiej (1957–1975)*, Wrocław 2009.

Klementowski R., *Zgorzelecka bezpieka 1945–1990*, Wrocław 2014.

Kochanowski J., „Niepotrzebni muszą odejść”, czyli widmo bezrobocia 1956–1957, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2016, t. 14.

Machcewicz P., *Polski rok 1956*, Warszawa 1993.

Marszałec J., *Z dziejów gdańskiej bezpieki 1945–1956*, Gdańsk 2017.

Paczkowski A., *Aparat bezpieczeństwa w latach odwilży. Casus Polski*, „Zeszyty Historyczne” 1995, z. 114.

Paczkowski A., *Rok 1956 jako cezura w historii aparatu bezpieczeństwa* [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, ks. 2, red. M. Mikołajczyk et al., Białystok–Katowice 2010.

Piotrowski P., *Służba Bezpieczeństwa w latach 1956–1975* [w:] *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 2: 1956–1975, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006.

Skubisz P., „*Bili przełożeni, bili doradcy – kazali bić, bili koledzy i ja też byłem nie inny*”. Komisja Partyjna Komitetu Zakładowego PZPR przy KdsBP/MSW do zbadania bezprawnych działań funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (listopad 1956 – luty 1957) [w:] *W imię przyszłości partii. Procesy o łamanie tzw. praworządności socjalistycznej 1956–1957*, red. W. Muszyński, Warszawa 2021.

Spalek R., *Śledztwa i procesy rozliczeniowe wyższej kadry Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego oraz ich skutki (1954–1964)* [w:] *W imię przyszłości partii. Procesy o łamanie tzw. praworządności socjalistycznej 1956–1957*, red. W. Muszyński, Warszawa 2021.

Szlachcic F., *Gorzki smak władzy. Wspomnienia*, Warszawa 1990.

Netografia

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia-tablice-historyczne,1,1.html>, dostęp 19 II 2025 r.

Marcin Kasprzycki (ur. 1975) – doktor nauk historycznych, politolog, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Krakowie. Zajmuje się problematyką funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa w województwach krakowskim i nowosądeckim oraz działaniami aparatu władzy wobec Kościoła katolickiego w województwach krakowskim (do 1975 r.) i nowosądeckim (1975–1990). Autor m.in. monografii *Tarnowska безпеka 1957–1975. Struktura organizacyjna, obsada personalna, najważniejsze obszary działania* (2024), *Organ ładu i spokoju w rękach demokracji... Aparat bezpieczeństwa w powiecie nowosądeckim w latach 1945–1975* (2020). Redaktor tomów *Konfederacja Polski Niepodległej w Krakowie w latach 1979–1990. Wybór dokumentów* (2009) oraz *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie w latach 1980–1990. Wybór dokumentów*, t. 1: 1980–1981 (wraz z Henrykiem Głębockim, 2014).

Marcin Kasprzycki (b. 1975) – Dr., historian, political scientist, currently at the Institute of National Remembrance Branch in Cracow Historical Research Office. He researches the functioning of the security apparatus in the Cracow and Nowy Sącz voivodeships as well as the activities of the apparatus of power towards the Catholic Church in the Cracow (until 1975) and Nowy Sącz (1975–1990) voivodeships. Author of the books: *Tarnowska безпеka 1957–1975. Struktura organizacyjna, obsada personalna, najważniejsze obszary działania* [The Security Service in Tarnów in the Years 1957–1975: Organisational Structure, Personnel, Main Areas of Activity] (2024), *Organ ładu i spokoju w rękach demokracji... Aparat bezpieczeństwa w powiecie nowosądeckim w latach 1945–1975* [The Order and Peace Authority in the Hands of Democracy... The Security Apparatus in the Nowy Sącz District in 1945–1975] (2020). Editor of: *Konfederacja Polski Niepodległej w Krakowie w latach 1979–1990. Wybór dokumentów* [Konfederacja Polski Niepodległej in Cracow in 1979–1990: Selected Documents] (2009), *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie w latach 1980–1990. Wybór dokumentów* [Niezależne Zrzeszenie Studentów in Cracow in 1980–1990: Selected Documents], vol. 1: 1980–1981 (co-edited with Henryk Głębocki, 2014).